

במחיצתה של גולדה

**שיחות עם יצחק עילם על גולדה מאיר
בתקופה שבין ספטמבר 1985 - פברואר 1986**

מראיינת: דרורה בית-אור

העמותה להנצחת זכרה של גולדה מאיר

במשרד-העבודה 1956-1948

איך תגדיר את ראשית עבודתה של גולדה במשרד העבודה?

עם שובה ממוסקבה, החלה גולדה לעבוד עם האנשים כפי שמצאתם במשרד, והללו היו אנשי מפ"ם ואנשי אחדות העבודה בעיקר, שזומנו לעבודה על-ידי מרדכי בנטוב, שהיה שר העבודה בממשלה הזמנית. אף-על-פי-כן, מצאה גולדה דרך לעבוד אתם מתוך שיתוף הדוק. גולדה החשיבה מאוד עבודת צוות ולא פעם היתה מבליטה את מושג ה"יחד", כלומר לעבוד יחד עם חברים. בשטח זה היא הצטיינה במיוחד, ומכוח שיתופם של עמיתה לעבודה השיגה תוצאות חשובות האופייניות לתקופת כהונתה כשרת העבודה. לעומתה, היו כמה וכמה אנשים בולטים בחיי ההסתדרות שכושרם לעבוד בהרמוניה עם אחרים היה מועט.

במה התבטאה עבודת צוות זו?

ישנן שתי דרכים לעבודת צוות: דרך אחת, שלאחר התייעצות עם האנשים — הממונה מטיל עליהם את דעותיו ורעיונותיו; דרך שניה, הממונה מציג בפניהם את הנושא ומבקש התייחסות מצדם. ואם מישהו מן המשתתפים מביע דעה לא נכונה — גם אז יש שתי דרכים: להגיד מיד וללא היסוס כי דעתו לא נכונה. ויש דרך אחרת — לבקשו להסביר מדוע הוא חושב ככה. ועלי לציין כי גולדה, וגם אנוכי, צידדנו בדרך השניה, וזה נתן תוצאות טובות בכל המקרים. לאנשים היתה הרגשה שהם גם המעלים את השאלות וגם אלה שמוצאים להן את הפתרונות. ולכן הם נרתמים ביתר רצינות וביתר התלהבות להגשים את הדברים וחשים סיפוק שהרעיונות "שלהם" התקבלו על-ידי הסמכות העליונה, על-ידי גולדה.

האם תמיד היו אלה הרעיונות של גולדה שהנחו את העוזרים על ידה?

לא. המגע החופשי יצר מין רקמה כזאת של חילופי מחשבות, שקשה היה להפריד בין הדברים השונים — מה בא מכוח גירוי שהיא נתנה או מכוח הגירוי שבא מצד האנשים, ומה התקבל מתוך חילופי הדעות שעקב זאת היה פורה וקולע למטרה. בעיקר חשוב לציין שדרך הטיפול בנושאים בין גולדה לבין האנשים היתה מעוררת בהם עניין ומכניסה בהם מסירות והתלהבות לעשייה. ולכן התוצאות היו כאלה ומכאן גם התרשיה. ואני מייחס את מנהגה זה של גולדה לא רק ליחס הכבוד שלה אל עוזריה, אלא גם לתבונתה ולחכמת החיים שהיתה בה להבין כיצד להוציא את המיטב מן האנשים.

האם אפשר לומר שלעתים היתה מגיעה לשיחות הצוות הללו מבלי שגיבשה לעצמה מלכתחילה את הפתרונות, ניסתה להביא לידי כך שאנשים יהיו שותפים אתה — והרעיונות התגבשו כבר במהלך החשיבה המשותפת?

אין ספק שבדרך כלל היא זימנה את האנשים מתוך כוונה להגיע למשהו מסוים, אף אם לא תמיד היה בראשה עניין קונקרטי שרצתה להביאו לכלל עשייה. אבל אין ספק גם בכך, שאם מלכתחילה היא התכוונה למשהו מסוים, הרי שתוך כדי ההתייעצות לפעמים שינה העניין את דמותו, התרחב או הצטמצם. אבל בשום פנים אין לומר שכל הדברים באו אליה במקרה וכתוצאה משיחה עם האחרים. היה לה קו ברור, והיא חתרה לכיוון מוגדר ועקבי. הדברים היו אצלה משולבים. כשרצתה להפיק תוצאה מסוימת בנושא מטריד, היא השתדלה להגיע לפתרון הטוב ביותר בעזרת חילופי דברים עם האנשים הנמצאים בשטח.

אתה אומר כאן דבר חשוב מאד, מפני שבציבור השתרשה מין דעה שגולדה היתה סמכותית מאד ואפילו שתלטנית. ולאנשים נדמה שהיא עבדה בדרך הפוכה מזו שאתה מתאר. מה שאתה מספר חושף צד שונה באישיותה, שאנשים פשוט לא מכירים.

אין ספק שהיתה לה סמכות. לא רק בתוקף המשרה והתפקיד, אלא סמכות שקרנה מאישיותה. היה משהו משכנע בדין ודברים שהיא פיתחה עם אנשים בנושא מסוים. אבל יחד עם זאת, הפועל-יוצא מדין ודברים זה היה משתנה לא פעם בעקבות ההתייעצות הזאת. ותוך חילופי המחשבות היו הדברים מקבלים לעתים מודיפיקציה. עם כל הסמכותיות שלה, היא היתה מביאה את האנשים לכך שיביעו דעתם באופן חופשי וללא מורא. הם הביעו דעתם כפי שראו לנכון ומתוך מה שהכירו את הדברים בשטח. רחשי הלב שלהם התגבשו מתוך זה שהילכו בין האנשים שבקרבתם ולמענם היה עליהם לפעול. ואחת הנקודות הרציניות ביותר בעבודתה ובעבודת עוזריה היתה שלא ישבו במשרדים, לא לחצו כיסאות, אלא הרבו לצאת לשטח. והשיטוט במקומות, אם ביחד ואם כל אחד בנפרד ואף בכיוונים שונים, היה חשוב. ולאחר מכן, בישיבה במשרד, היו משלבים את הרשמים שכל אחד קלט והיו יוצרים תמונת מצב ומגיעים לפתרון המתבקש.

זה היה חווייתי, אם כן?

ואני רוצה להדגיש שהמובליות הזו שלה ושל כל מי שעבד במחיצתה היתה מוליכה לתוצאות טובות. ואם היו אי-אילו עובדים שלא נהגו כך, היתה תוצאת עבודתם פחות רצינית, כי חסר היה להם המימד המעשי של השטח.

נפנה עכשיו לנושא ה'ביטוח-הלאומי'.

יש להניח ש'הביטוח-הלאומי', הנראה היום כליכך מובן מאליו לא היה דבר מובן מאליו בימיו הראשונים ובוודאי גם חייב מאבקים קשים עם גורמים במשק כמו משרד האוצר ומשרדים אחרים, על-מנת להביאו לידי מימוש.

מי הגה את הרעיון, מהיכן נשאב הנסיון ומה היה חלקה של גולדה בבניית התשתית האידיאולוגית לביטוח הלאומי?

שבועות מעטים אחרי שגולדה חזרה ממוסקבה והתחילה להכיר את מבנה המשרד, את סגל עובדיו ואת הפעילות שהתקיימה בהיעדרה, היא קבעה לעצמה את הביטוח-הלאומי בראש סולם העדיפויות. עניין החקיקה הסוציאלית היה, ביסודו של דבר, המשך למאבקה בנושאים אלה עם שלטונות המנדט. שהרי גולדה טיפלה בנושאים אלה בשנים האחרונות של

השלטון הבריטי עקב פעילותה במחלקה המדינית של ההסתדרות וגם של הסוכנות. התחיקה הסוציאלית, שהיתה דלה מאוד בתפיסתה של ממשלת המנדט, היתה נושא רגיש וקרוב לוודאי שגולדה כאבה אותו ביותר. כמה חוקי עבודה שההסתדרות הצליחה לסחוט מידי ממשלת המנדט היו ביסודם חוקים טובים, אך בחיי המעשה לא ניתן היה להפיק מהם את מלוא התועלת.

חוק תאונות העבודה, למשל, שממשלת המנדט חקקה בשלהי שנות העשרים, משהתחילה להתפתח התעשייה, היה חוק מניח את הדעת, שהטיל על המעסיקים את האחריות כלפי העובדים. המעסיקים מצידם, כדי לעמוד בפני תביעות לא ברורות בעתיד, ביטחו עצמם בחברות ביטוח ובכך העבירו את האחריות שלהם כלפי העובדים הנפגעים על כתפי חברות הביטוח. פורמלית נשאר, אמנם, המעסיק האחראי הישיר, אבל למעשה חברת הביטוח היא שהיתה מתמקחת עם הנפגעים. וכדין בעלי עסק, השתדלו להפיק תועלת מקסימלית לעצמם. יצא אפוא שההנאה מן החוק היתה בחלקה פגומה. בנקודה חלשה זאת הבחינה ההסתדרות, וגם גולדה הבחינה בפגם הזה ובצורך לתקנו.

כאמור, אחרי שובה ממוסקבה ראתה זאת גולדה כחובתה האישית להתמסר לקידום מהיר של תחיקת העבודה ושל הביטוח הלאומי. ולא חסרו, כידוע, בעיות אחרות כבדות למדי בתחומי הקליטה, מציאת עבודה לעולים ודאגות השיכון, שהיו מוטלות על משרד העבודה שהיא עמדה בראשו. ועם זאת, סברה שיש הצדקה להבדיל נושא זה מכלל הדאגות המטרידות ולהחיש את הטיפול בו. ובאביב 1949 הציגה גולדה בממשלה תביעה להקים ועדה בין-משרדית, שתעבד את המכלול של התחיקה הסוציאלית ואת פרטי הביטוח הלאומי.

אליעזר קפלן, שר האוצר הראשון, התנגד בחריפות למחשבה זאת, כי ראה שעניין זה יחייב הוצאה נכבדה בתקציב המדינה, שעה שקופת האוצר היתה ריקה לגמרי. מייחסים ליגאל הורביץ את המושג "אין לי", אבל הביטוי הקלאסי של המושג הזה נקבע על-ידי אליעזר קפלן. על כל צעד ושעל היה אומר "אין לי", וכדי לשכנע את הטוענים כנגדו-סיגל לעצמו מין תנועת ראש דו-כיוונית, שהקדימה לא פעם את אמירת ה"לא", שהיה הוגה אותה ב"למד" קשה כמו זו של ספיר. אך המצער ביותר היה שבאמת לא היה לו. אבל גולדה עמדה בתוקף על דרישתה, ולבסוף הוחלט שתתמנה ועדה בין-משרדית לבחינת הנושא.

היא הצליחה לעמוד בכוח כזה נגד נימוקי שר האוצר?

כן, כפי שאנו רואים. על אף שלא רק שר האוצר, אלא גם שרים אחרים לא היו שלמים עם מתן קדימות לנושא זה, אך לא יכלו לעמוד מול נחישות דעתה. היה זה מן המאבקים הראשונים שלה בנושאים הכרוכים בתפקידה, ולכן היה לה אולי קל יותר להצליח. קפלן חשב לא לשלוח נציג מצדו לוועדה הבין-משרדית, אבל לבסוף נרתע ממעשה הפגנתי כזה. מונתה ועדה בראשותו של יצחק קנב, שנחשב אז למומחה בתחום התחיקה הסוציאלית. הוא התמסר לבעיה זאת בהיותו חבר מרכז קופת-חולים, ומאחר שגם קופת-חולים עצמה היא חלק מן הנושא הזה, החשיבו — גם הוא וגם חברי המרכז — את טיפולו בעניין. בוועדה הזאת ישבו גם נציגי האוצר, הסעד, הפנים, וכמובן משרד העבודה. אני עצמי לא הייתי מעורב בעבודת הוועדה. היועץ המשפטי של המשרד, צבי בר-ניב, מילא

תפקיד חשוב ורב ערך בוועדה ולא רק בקביעת הלבוש המשפטי של חוק הביטוח הלאומי. וכן גם גיורא לוטן (לובינסקי), שהיה בקי בתחום הסוציאלי עוד בחוץ לארץ. לפני עלייתו לארץ, עמד לוטן בראש המחלקה הסוציאלית של הקהילה היהודית בברלין, ובכואו ארצה השתלב בעבודה אצל הנרייטה סולד בוועד הלאומי. הנרייטה סולד ביקשה לאפשר לו להכיר, במשך כחצי שנה, את מערך הפעילות הסוציאלית של ההסתדרות. וכך הוא שולב בעבודה אתי בקרן חוסר עבודה בתחומים בעלי אופי סוציאלי. תוך כדי כך דאגתי שהוא יכיר לא רק את הנושא הזה, אלא שגם ילמד עברית, דבר שלא היה כל כך פשוט בשבילו. אגב זאת הספיקה גם גולדה להכיר אותו, והוא נראה לה עתה מועמד מתאים לשמש כמנהל לעתיד של המוסד לביטוח-לאומי.

אבל באותו שלב הוא עוד לא עבד במשרד העבודה?

לא, הוא הוזמן על-ידי גולדה להצטרף לעבודת הוועדה ולסייע בעבודתה, ותוך כדי כך להכשיר עצמו לתפקיד הניהולי. בזמן מלחמת השחרור, וגם זמן מה אחריה, בתקופת הממשלה הזמנית, הוא עסק בענייני משפחות החיילים.

וגולדה היתה באה לפגישות הוועדה?

כן. גולדה היתה מקיימת בעצמה את המגעים הקרובים עם חברי הוועדה, ויש שהיתה משתתפת בישיבותיה. כי לא פעם היה עליה ליישב חילוקי דעות וחכיכוכים בין קנב ובר-ניב בנושאים שונים.

האם היו לה העדפות כלשהן לגבי נושאים שייכללו בתכנית?

אני סבור שכן. הדברים הללו הונחו ביסוד התכנית של הביטוח הלאומי כנתון קבוע. ביטוח תאונות עבודה, מענקי זקנה, מענקי לידה, מענקים לשאירים (אלמנות ויתומים), נכות ואפילו דמי-קבורה, כדי למנוע מחברת קדישא לנצל את משפחות האבלים. עם הקמת המוסד לביטוח-לאומי, שולב הסדר התשלומים למשרתים במילואים, שהיה קיים בין המעסיקים והעובדים בתיווכה של הממשלה הזמנית כחלק בלתי נפרד של הביטוח הלאומי. סביב כל נושא היו דיונים מעמיקים, וברור שניציג האוצר התנגד לא מעט לעבודת הוועדה, והיה מודיע מפעם בפעם כי האוצר לא יוכל להשתתף תקציבית, וכיו"ב אזהרות.

האם הרעיון, מבחינה תקציבית, היה להקים גוף שיקבל הקצבות מכמה גורמים ממשלתיים, או רק ממשרד האוצר?

הכוונה היתה לשתף תקציבית רק את האוצר. רעיונו של קנב — ועל זה הוא בנה את הסטרוקטורה של המוסד — היה, כפי שהיה נהוג בארצות אחרות, שהמוסד יתכונן כגוף בלתי-תלוי של העובדים, המעסיקים והממשלה.

בארצות המתקדמות היו שלושת הגופים הללו מהווים את הגרעין והשלד של הביטוח הלאומי לפי פרופורציות מסוימות של השתתפות בתשלומים: עובדים — קצת פחות, מעסיקים — קצת יותר, ממשלה — כגורם שלישי ומאזן — משתתפת גם היא. כלומר,

המקור הכספי לפעולה היה בנוי על שלושה גורמים אלה. הקשיים הפנימיים בוועדה היו לא רק בגלל התנגדות רצופה מצד איש האוצר, אלא היתה התנגדות גם של נציג משרד הסעד, שראה ברעיון זה משהו מתחרה בעבודתו ובתפקידיו, ואיש משרד הפנים הקשה גם הוא מצדו. זהו גורלה של כל ועדה בין-משרדית לא רק היום, אלא אפילו כבר אז. חיכוכים בלתי מוצדקים אלה גזלו זמן, וזה האריך, כמובן, את עבודת הוועדה.

לבסוף, כשהוועדה גמרה את עבודתה, הודיע נציג האוצר שהוא איננו מצטרף לדו"ח שלה עקב קשיים תקציביים, וחזר בכך על העמדה שקפלן ביטא בראשית עבודת הוועדה, שמן הראוי לדחות רעיון זה לכמה שנים. קנב היה בדעה שצריך להילחם בעמדת האוצר, והודיע שאם לא מוכנים לכך — הוא מגיש את התפטרותו מראשות הוועדה ומסיר מעצמו כל אחריות, כי המוסד לא יוכל להתקיים, לדעתו, בלי השתתפות מצד אוצר המדינה כשותף לשני הגופים האחרים — העובדים והמעבידים.

האם קנב ראה בהשתתפות הממשלה תנאי יסודי להצלחת הרעיון?

כן. מאחר שהמודלים שהיו לנגד עיניו היו בנויים ברוב הארצות על הצירוף של שלושת הפרטנרים האמורים כנושאים בעול בפרופרוציות מסוימות, הרי העדר של אחד מהם — הממשלה — עשוי היה לערער, לדעתו, את הבסיס כולו. גולדה, שסמכה על ידענותו הרבה בתחום זה, הצטערה על ההתפתחות הזאת וחששה פן תפסיד את תרומתו של קנב בעיצוב פני המוסד החשוב העתיד לקום.

יום אחד שוחחה אתי, ושאלה לדעתי מה לעשות ואיך לעמוד במחלוקת בין קנב לבין קפלן, ואם ניתן בכלל להשפיע על קפלן בנידון. אמרתי לה שכפי שאני מכיר את קופת האוצר — זה לא בא בחשבון, מה גם שאנחנו היינו לקוח לא קטן אצל אותה הקופה. כל שני וחמישי אנחנו מבקשים כסף — לעבודות יזומות, לעבודות ציבוריות, לשיכון, להכשרה מקצועית ולכל אותם הדברים שבאותו זמן דרשו כספים מרובים.

אין לשכוח שסיום עבודת הוועדה חל בתקופה מאד לא פשוטה. כל יום מצאנו עצמנו עם עוד אלף, או אלף וכמה מאות, עולים חסרי כל הזקוקים לשיכון ולסידורי עבודה. חלק מהם היו זקוקים אפילו לאישפוז. היתה דאגה לתינוקות, לילדים, לנשים הרות וכיו"ב צרכים דחופים. לבוא להילחם באותו זמן עם שר האוצר, שלא היה לו לפעמים במה לפדות אניית חיטה, נראה היה לי כלא הוגן וחסר סיכוי.

ואמנם אני נחשבתי אצל גולדה כפשרן וכמוותר. אבל בדיון זה בינינו לא הייתי זקוק להרבה הוכחות לשכנעה כי במקום להתווכח עם קפלן, יש להתווכח עם קנב. ואם קנב יעמוד בסירובו, יקום הבניין בלעדיו, כלומר על בסיס של שני הגורמים בלבד, ועם הזמן יהיה אפשר להניע גם את האוצר להשתלב במוסד הפועל כבר.

מאחר ש"מומחיותי" בעניינים אלה לא יכלה להתחרות בזו המוכרת של קנב, שהיה מנופף בשמות פרופסורים ידועים בשוויץ ובמקומות אחרים שעמהם התייעץ על דרכי הקמת המוסד, העליתי בפני גולדה מחשבה שנלך לשאול לדעתו של פרץ נפתלי כיצד לנהוג. על פרץ נפתלי היא סמכה. היא הכירה אותו היטב וידעה שהוא בר-סמכא בעניינים סוציאליים, חברתיים וכלכליים, והעריכה את כנותו ואת השקפתו ההומאנית והסוציאליסטית.

ומשסיכמנו, הלכתי אל נפתלי והצגתי בפניו את השאלה. והוא אמר כי אין כל ספק שניתן

לפתוח בפעולה גם בלי השתתפות האוצר, בהנחה שכעבור שנים מספר יהיה אפשר לשנות את גישת האוצר ואז ניתן יהיה להדביק את ההפרש. חוות דעת זו הניחה את דעתה של גולדה, והיא שמחה לא רק על הפתרון, אלא גם על כך שלא יהיה כל צורך בוויכוח עם קפלן ויכלה אפוא להביא את החוק לאישור הכנסת. הטיפול הכולל בנושא חשוב זה גדל למעלה משנתיים, על אף שעבוד העקרונות וניסוח החוק עצמו דרשו לא יותר משנה.

במצב רוח מרומם הביאה גולדה את חוק הביטוח הלאומי לקריאה ראשונה בפני הכנסת בראשית 1952, לאחר שהראשון בסידרת חוקי העבודה הובא על ידה כבר בקיץ 1950 וחוק נוסף באביב 1951. ואולם הפעלתו של חוק הביטוח הלאומי כלפי הזכאים חייב תקופת הכשרה של מספר שנים. בדרך כלל מקובל היה בעולם 10 שנים. במקרה שלנו הרשינו לעצמנו להגבילה בחמש שנים בלבד. ברם, משהתחיל החוק לפעול וקמה המועצה של הביטוח הלאומי, מורכבת משלושת הגורמים הקלאסיים, כמקובל, עלתה שאלה לגבי זכותם של העולים שהגיעו ארצה בגיל קשיש.

סיפרת כאן שבראשית פעילותו נאלץ המוסד להתבסס רק על שני הגורמים, דהיינו עובדים ומעבידים בלבד. באיזה שלב, אם כן, התחילה הממשלה להשתתף בפועל על-ידי הקצבותיה?

אני חושב שזה היה כעבור שלוש או ארבע שנים; דומני שזה היה ב־1955 או בראשית 1956, בימים שאשכול היה שר האוצר. גם אז נזקקנו לוויכוח לא קל כדי להכניס את האוצר בעול ההשתתפות, והתפשרנו עמו כי באוקטובר של שנת תקצוב מסויימת, דומני 1955, יופיע סכום ראשון של 3 מליון לירות השתתפות האוצר, מאחר שאנשי האוצר התקשו להכניסו כבר עם ראשית שנת התקצוב באפריל. גם בעיני גולדה היה זה הישג לא רע.

אך בהתקרב חודש אוקטובר קרא לי אשכול ואמר: מה הטעם להכניס באמצע השנה שלושה מיליון לירות, וכסף פנוי אין? מה איכפת לך אם נעביר את ההקצבה המוסכמת לאפריל הבא? אמרתי לו שאין לי כלום נגד צעד זה, כיוון שאני מבין את מצב הקופה. אבל הסכמתי קשורה בתנאי: יוכטח שבמקום שלושה מיליון נתחיל ב־4.5 מיליון. אשכול מיצמץ בעיניו, כמי שמבין את המזימה, היינו לקדם את ההקצבות במגמה להגדילן בעתיד כשבסיסן הוא 4.5 מיליון, דבר שהוא עדיף למוסד לאחר דחיית הקצבות האוצר עד כה. אשכול הסכים. כשסיפרתי לגולדה על ההסכם, היא התרעמה עלי שוב למה ויתרתי. אבל כשהסברתי לה טעמו של ה"ויתור", ראתה גם היא שזה הסדר עדיף. אני הייתי חשוב אצלה כמותר לאחרים. וההסדר הזה התחיל לפעול באופן סדיר מאז.

גולדה ראתה בהפעלת הביטוח הלאומי אחד ההישגים האישיים שלה. בדרך כלל היא התברכה בכל הישג בפעילותו של המשרד, וראתה עצמה שותפת רצינית בהצלחותיו כבמחדליו. אך בנושא זה ראתה לעצמה את זכות היוצרים, ובצדק.

אפשר לומר אפילו שבתקופה כזו, כשמשרד העבודה הוצב מול כובד הבעיה של העליה על כל המרכיבים הכאובים של בעיה זו, כשכל המשאבים הכספיים והאנושיים של המשרד היו רתומים להתמודד עם הנושאים הכבדים שגלי העליה האלה הביאו עמם – היתה אפילו הצדקה לדחות את עניין הביטוח הלאומי לשעה נוחה יותר. בדיעבד

ראויה גולדה לכל הברכות והתודות על שהתעקשה, על אף חומרת המצב, להיאבק ולהכניס לחיינו את המוסד המפואר הזה במועד כה מוקדם?

אין ספק שגולדה ראתה בכך, אולי מתוך חוש מחודד לעניינים סוציאליים, מעין צו פנימי להתעקש דווקא על הפעלה מוקדמת של המסגרת החיונית הזאת. אני רוצה לגלות — אילו הייתי אני במקומה, ונתון בכל אותו סבך של בעיות, הייתי מעמיד את הנושא הזה בשורה יותר רחוקה. אך במבט לאחור צריך להודות שהצדק היה בשיקול שלה, שדווקא בתוך ים של קשיים אין להירתע מלהעמיס על כתפיה עוד משימה קשה, העשויה יום אחד להתגלות כמעשה שרק הרואה את הנולד מסוגל לעשותו.

אולם מלבד חזון היתה גם חכמה בהקמת הביטוח-הלאומי, שכן להקמתו השתמשו ככל האפשר באלמנטים קיימים מבלי להטיל עומס יתר על שני השותפים הראשונים שלו. כך, למשל, בנושא של ביטוח תאונות עבודה, המעסיקים היו משלמים בעבר לחברות הביטוח סכומים יותר גדולים מכפי שנקבע על-פי חוק הביטוח-הלאומי. גם ההנאה הורחבה כשמנגנון אחר לגמרי, לא עסקי, דאג לענות לנפגע. וגם מושג חדש של שיקום הנפגע הוכנס למסגרת, דבר שלא היה קיים בעבר.

בעבר היה רק פיצוי כספי?

כן, ועל-פירוב היה זה פיצוי שסחטו אותו מן החברות, לאחר שמיררו את חייו של הנפגע בסחבת, עד שוויתר והתפתח לקבל סכום חד-פעמי. ופה נקבע משהו אחר לגמרי. לא פיצוי חד-פעמי, אלא פנסיה מתמשכת, לפי מצב הפגיעה, ואפשרויות של שיקום. נקבע גם מנגנון של שמיעת תלונות ושיפוט בהן. כלומר, לקחו אלמנט קיים ושינו אותו לחלוטין, והשיגו ממנו לא רק יתרונות לגוף העניין, אלא גם יתרונות כספיים כדי לחזק אלמנט אחר של אותו ביטוח. הוא הדבר לגבי תשלומי העובדים. לקחנו נתח מן התשלומים המקובלים לכל מיני מטרות קיימות והעברנום לביטוח הלאומי, ובדרך זאת מנענו הכבדה חדשה על העובדים. לשם ריכוז התשלומים מן הצדדים המעורבים נוצר גם מנגנון גביה, והיה ויכוח קשה עם האוצר ועם מס ההכנסה. האם יש הצדקה לקיים מנגנון נפרד, או יש לשלב את הגביה עם המנגנון של מס ההכנסה.

לגולדה היה ידיד גדול — זאב שרף, שהיה מזכיר הממשלה הראשון. ושרף נתבקש יום אחד לבדוק את סדרי מס ההכנסה, ולאחר שהגיש את חוות דעתו הוטל עליו לשמש נציב מס הכנסה. הוא פתח במאבק מחודש להעביר את הגביות לביטוח-הלאומי אל האוצר ולאחדן עם מס ההכנסה. וגולדה היתה פה במצב לא כל כך נוח, להתווכח ולסרב לידידה.

מאחר ששינוי ראינו בהיענות לתביעה זו משגה, הגשתי לגולדה נימוקים לשם עמידה בוויכוח לא נוח זה, כי אלה הם תשלומים סוציאליים כדי לרכוש נאה אישית חוזרת. ואילו שם — במסגרת מס ההכנסה — ייראה הדבר כחלק מהמס, וכל היופי וכל החשיבות הציבורית שיש לביטוח-הלאומי כמסגרת חופשית של המבוטחים עלולים לאבד ממשקלם. וגולדה התחזקה בטיעון זה וסירבה. נושא זה חוזר ומופיע אחת לכמה שנים, וחוזר ויורד מן הפרק — כנראה בעזרת אותה ארגומנטציה.

משהוקם המוסד לביטוח-הלאומי, עם המנגנון לגביה מכוח החוק, נרעשו מנהלי קרנות הפנסיה של ההסתדרות. הקרנות היו גופים וולונטאריים, שהיו גובים את תשלומיהם על

בסיס חופשי של הסכמים עם המעסיקים. מנהלי הקרנות חששו שמצבם יתערער לגמרי כתוצאה מן המצב המשפטי החדש. ושלושה מהם, ידידים אישיים שלי ושל גולדה, באו אלי לטכס עצה כיצד למונע פגיעה קשה בקרנות. הצעתם היתה לחבר את הגביה לביטוח-הלאומי עם זו של הקרנות ולעשותה באמצעותם ולתת, על-ידי כך, את המטריה החוקית גם לגביה של הקרנות.

הדבר לא נראה לי, ואמרתי להם שאני לא מוכן להמליץ על כך בפני גולדה. אז אמרו – אנו עצמנו נלך אל גולדה. הם באו לפניו וטענו את טענתם, שביסודה אין לבטלה כחסרת שחר. לא הייתי בטוח מה עלולה גולדה להחליט בוויכוח זה בין ההסתדרות והממשלה, ולכן הקדמתי ואמרתי שאני מוכן להסכים שהגביה תעבור אל הקרנות בתנאי שכל הקרנות תתמוגנה לאלתר לקרן פנסיה אחת ויחידה במקום האחדות שהיו קיימות אז. היה זה סיכון רציני מצדי, על אף שבניתי על כך שזה לא יקרה. גולדה שמעה את טענותיהם והצטרפה ללא היסוס לעמדה שלי.

אחרי שהם הלכו, חזרנו לשוחח בינינו והתנצלתי על שניסיתי להעמידה בפני עובדה מוגמרת, כי לא הייתי בטוח איך היא תעמוד בקונפליקט עם עניין הסתדרותי כה חשוב. בהצעתי הספונטאנית, לכאורה, על איחוד טוטאלי של הקרנות היה לי בטחון מוחלט שזה לא יכול לקרות ושאינן כל חשש שמנהלי הקרנות יוותרו על קיומם העצמאי והנפרד. וגם היום איחוד הקרנות הוא עדיין שאיפה בלבד. גולדה אישרה את עמדתי זאת כמוצא אלגנטי מסבך של נאמנויות.

זה היה המקרה הראשון שגולדה סירבה לעניין הסתדרותי?

לא, זה היה כבר המקרה השני. הראשון היה בוויכוח בענייני הכשרה מקצועית. המבנה של משרד העבודה היה ערוך כך שבמידת האפשר נעבוד באמצעות ההסתדרות בעניינים הקשורים אליה ויש בהם חפיפה עם פעולות המשרד.

עניין ההכשרה המקצועית היה נקודת התורפה של העולים שלא היה להם שום מקצוע ביד, וכולם היו מועסקים רק בעבודות בלתי מקצועיות. ואילו בעל מקצוע יכול היה ביתר קלות להיקלט בעבודות נדרשות עקב ההתפתחות התעשייתית. חשבנו איפוא לקדם ולזרז את הפעולות להכשרה מקצועית אלמנטרית לעולים. למען הקל על קליטתם בעבודה לאחר מכן, העדפנו – גם מנימוקים מעשיים – לפעול באמצעות ההסתדרות תוך כיסוי תקציבי מצד המשרד. אך העוסקים בנושא זה בהסתדרות העדיפו לקדם, על-ידי השתלמות מקצועית, דווקא את בעלי המקצוע הקיימים לדרגות גבוהות יותר ולהעלותם בדרך זאת בסולם השכר.

משהוברר לנו כי אצל העוסקים בעניין זה פעל הצד האגואיסטי, שגבר על האינטרס הכללי והלאומי, אמרנו במפורש לאנשי ההסתדרות שאם לא יסכימו בראש ובראשונה לפעילות האלמנטרית, לא ניתן להם שום תמיכה תקציבית לפעילות האחרת. גם כאן היה, אם כן, מאבק דרמטי כביכול, לסרב לאנשי ההסתדרות בתפיסה שלהם, שלדעתי ולדעת גולדה היתה תפיסה פגומה וספק אם התיישבה עם עקרונות היסוד של ההסתדרות.

נחזור לחוק הביטוח-הלאומי, שהקיף קבוצת נושאים הידועה לנו. אילו היו מפעילים פחות נושאים מן המצויים בו היום עקב התפשרות עם קשיי המציאות של אז, ספק אם ניתן

היה להשלימם מאוחר יותר. אבל גם אילו היו משלבים מלכתחילה נושאים נוספים — קרוב לוודאי שהיתה בכך תועלת היום והחברה היתה משתחררת מכמה תקלות חמורות. למשל, חוק ביטוח נגד תאונות דרכים, לו היה נכלל אז בביטוח־הלאומי — היה חוסך סבל רב מן החברה. בימי ממשלת המנדט מי שנהג ברכב ופגע באחר חייב היה הפוגע לפצותו. ועל כן כל אדם נבון ראה לנכון לבטח עצמו מפני מקרים כאלה, והפרמיה היתה גבוהה למדי. משהותקן אצלנו חוק המחייב נוהג במכונית לבטח עצמו, נכלל נושא זה אף הוא בתחום עיסוקן של חברות הביטוח המסחריות. אבל אילו יוזמי הביטוח הלאומי היו כוללים מלכתחילה גם ענף זה, היינו מתברכים בהישג נוסף.

האם ענף זה לא שייך עדיין למוסד לביטוח־לאומי?

לא. ענף זה עדיין נתון בידי חברות הביטוח. ואחת לכמה שנים עולה השאלה למה לא לכלול את זאת בביטוח־הלאומי. וקמה צעקה מצד החברות, הטוענות מצד אחד שענף זה של הביטוח גורם הפסדים ומצד שני הן מתאוננות על כוונות לקפח את פרנסתן.

והתוצאה היא גם יוקר הביטוח וגם סבלם של הנפגעים. ואכן, התוצאה הסוציאלית היא אותה תוצאה. אם כי נקודת המוצא, וכן דרך הגישה אל שניהם, היא שונה. כי פה אתה דואג לאיש העובד, כמקובל בעולם כולו, וכאן זה בעצם אולי אותו העובד, אבל נפגע בדרך אחרת. לצערנו, באותו זמן לא היתה תשומת הלב נתונה להיבט זה — וחבל. אילו היתה עולה אז המחשבה, היה לה אותו סיכוי להתקבל כמו ליתר האלמנטים. וכאמור, היה נחסך בכך הרבה כסף, ובעיקר הרבה סבל ואומללות. מן הראוי לציין כי החוק של הביטוח־הלאומי, על הנושאים הכלולים בו, נתקבל באהדה בציבור, והוא ראה בו אבן ראשה במכלול המסועף של הביטוח הסוציאלי ומעין פתיחה של מדיניות רווחה בארץ.

עם זאת, נמצאו טוענים לחשש פן ריבוי הלידות בקרב נשים ערביות ירוקן את מרבית האמצעים המיועדים למענקי לידה. אולם דעתם של הטוענים זאת נחה, כשנודע להם כי גולדה הורתה להתקין תקנה שמענק הלידה ישולם בפועל אך ורק בלידות המתקיימות בבת־חולים. כלל זה נקבע כדי להרגיל את העולות, שהגיעו מארצות נחשלות, להיפרד מן המנהגים המסורתיים ללדת בקרב המשפחה בבית, ולהניען על ידי המענק להזדקק לאישפוז בבת־חולים ולהבטיח בכך תנאים ליולדות ולתינוקות כאחד.

אין לשכוח, כאמור, כי גולדה ראתה באקט של אישור חוק הביטוח־הלאומי בכנסת הישג אישי ואולי גם מעין תגמול על העמל הרב שהשקיעה כדי לקדמו. ואם כי החשיבה את החוק כולו, על חלקיו השונים, היא התרגשה משנקרתה לידה ההזדמנות, סמוך להפעלת החוק, להגיש ליולדת כמו ידיה את מענק הלידה הראשון.

רציתי עוד לשאול אותך בעניין שכבר נגענו בו, היינו הצד הנשיי שהשפיע על החלטותיה של גולדה?

אין ספק שיש לכך השפעה. הנושא הסוציאלי, אם כי הוא עניין אוניברסלי, הראשונות המתעוררות לטפל בו הן נשים. כל הפעילות סביב תינוקות וילדים זוהי מעין ממלכה של נשים.

אבל אצל גולדה יש איזושהי נקודה העוברת כחוט השני בכל נושא שהיא טיפלה בו, ואפילו בנושא השיכון. הניואנסים הנשיים ניכרים בתשומת הלב שהיא הקדישה לפרטים שונים בבניה – היכן יהיה המטבח והיכן הדלת, החלון; איך יהיו המדרגות – כלומר משהו מן הדאגות של עקרת בית טובה. וגם בעניין מענקי הלידה אני מרגישה את החום הנשי שהיה בולט בגישה שלה, למרות מושגי השוויון שדגלה בהם וחרף היותה לוחמת וקשוחה, כביכול, וכל מה שאמרו עליה?

לדעתי, היא היתה נפגעת אילו היו מייחסים לה שיקולים כאלה. ויחד עם זאת, כאדם ובעיקר כאשה – היא היתה קרובה בשיקוליה לסיטואציות שנשים נתונות בהן לרוב. ולכן כל התחום של לידה, תינוקות, משפחה, יתמות ואלמנות – לכל הדברים הללו היתה לה רגישות יתר. ואולי כאן יש לחפש הנחישות והכוח שהיו לה לבוא להעלות עניין כל כך דרמטי בימים שבהם עניינים אחרים נראו הרבה יותר דוחקים.

ואולי יש טעם להעלות כאן סברה, כי דווקא מתוך שגולדה עצמה קיימה מגע פנים-אל-פנים עם המוני העולים והבחינה בקרבם את המחסור, העוני והדלות ואת חוסר הישע שלהם – שמא דווקא זה יצר אצלה את הדחף ודירבן אותה להיאבק ללא רתיעה כדי להקים, מוקדם ככל האפשר, את המוסד שעשוי היה, לדעתה, לשחררם לפחות מחלק מאותן הדאגות והקשיים.

עם ראשית פעילותו התקינה של המוסד לביטוח-לאומי, הוקמה מועצה מייעצת מנציגי שלושת הגורמים המהווים את המוסד בצירוף כמה נציגי ציבור, בכללם יצחק קנב. גולדה שימשה יושב-ראש המועצה, ועלי הוטל לשמש ממלא מקומה, כפי שהיה נהוג גם בעניינים אחרים.

עוד נושא שראוי לעסוק בו הוא המעברות, הקמתן וחיסולן. עד כמה שהבינותי היתה כדוכה בנושא זה איזו פילוסופיה והייתי רוצה לשמוע על מעורבותה הרעיונית והמעשית של גולדה בעניין זה.

במושגים של היום קשה לראות את המעברות ראייה חיובית, וזמן מה לאחר הקמתן התבררו הצדדים השליליים שלהן. אבל לאמיתו של דבר, היה ברעיון הזה ובמעשה הזה הרבה מן החיוב במצב החמור של ימיה הראשונים של המדינה.

העליה פרצה כורם אדיר וגואה. השאלה הראשונה היתה למצוא קורת גג לעולים, שהגיעו במצב ירוד ומדולדל מאוד. הדברים אמורים הן לגבי אלה שבאו מן המחנות באירופה והן לגבי הבאים מארצות האסלאם. מארצות האסלאם באו משפחות על הרכבן המלא, מטף ועד זקן, בריאים וחולים, ואילו הבאים משרידי המחנות היו בעיקרם שברי משפחות. ילדים ובני נוער שניצלו מהמחנות באו בנפרד, ודרך קליטתם היתה שונה לגמרי הודות לסידורים הטובים לאין ערוך של עליית הנוער.

העולים הראשונים שוכנו בדירות נטושות בערים הגדולות ואחר כך גם בערים הקטנות. היה זה סידור מקרי לגמרי לפי הזמן שהאנשים הגיעו. יש שמשפחות במצב ירוד מכל הבחינות קיבלו דירות משובחות ועד מהרה הפכו אותן ל"סלאמס", ולעומתן משפחות

מסודרות שהגיעו מאוחר יותר וקיבלו כבר דירות מדרגה ירודה. הדבר השווה בשני המקרים הוא שהדיוור בבתים הנטושים עורר בעיות מורכבות ומסובכות בימים הבאים. אבל עד מהרה אזל גם המלאי הזה ואז החלו לשכן משפחות במבנים משרידי מחנות הצבא הבריטי. ומבנים אלה לא היו, כמובן, ערוכים כהלכה למגורי משפחות, כי לא היתה בהם הפרדה לחדרים, מחיצות ושירותים וכיו"ב. עקב זאת נוצר מצב לגמרי לא פשוט בסדרי הדיוור במחנות הללו. הצד השווה של המשוכנים במחנות היה שאנשים ישבו בהם באפס מעשה.

הסוכנות הקימה מטבחים למתגוררים במחנות. ולילדים הוקמו חדרי אוכל נפרדים. עקב זאת נוצרו מצבים דרמטיים למדי, כי לא פעם רצו המשפחות, מתוך עוניים, להשתמש בדברי המאכל השמורים לילדים כדי למכרם. הם היו עומדים מאחורי החלונות של חדר האוכל המאולתר ועושים סימנים לילדים שלא לאכול ביצה שניתנה להם או דבר מאכל אחר. היו משפחות שהעדיפו לקבל מצרכים במקום אוכל מבושל ואחר כך היו מוכרים את המצרכים בשוק השחור. בעלי מכוניות היו באים מתל-אביב אל המחנות שבכית-ליד וקונים מהם מרגרינה, ביצים ועוד. משהוברר יום אחד מצב דברים זה, ניתנה הוראה למטבחים לחלק רק ביצים מבושלות, ואז חדל המסחר הזה.

לאנשים ששוכנו בדירות נטושות בערים היה קל יותר לתפוס כמה ימי עבודה פה ושם. לעומתם, אלה שהיו במחנות המרוחקים — רק בעלי יזמה מקרובם התגנבו לפרדסים לקבל כמה ימי עבודה באופן בלתי מאורגן, כי לא הסתפקו באכילת לחם חסד. אבל לשכת העבודה, שהיתה אמונה על שמירת עבודה מאורגנת, היתה נלחמת בתופעה הזאת והיו נוצרים קונפליקטים מכאיבים לא מעטים עם יושבי המחנות הללו. חולשת שוק העבודה ומיעוט האפשרויות, גם לרשומים בלשכות, החריף את המצב. ובאופן לא נראה מוצא. שני הפתרונות, שיוכן העולים בבתים הנטושים וכן הושבתם במחנות של הצבא הבריטי, חדלו עד מהרה להלוים את זרם העליה הנמשך. מתוך חפזון התחילה מחלקת הקליטה של הסוכנות לבנות דירות קטנות ודחסו בהן משפחות גדולות, וכעבור זמן הגיעו למסקנה שמוכרחים לתת למשפחות אלה שתי דירות קטנות, עם שני מטבחים ויתר הסידורים, וכך נוצר בזבז של אפשרויות, שהיו ממילא מוגבלות ביותר.

במקביל התחילה מחלקת ההתיישבות של הסוכנות, בראשותו של לוי אשכול, לרכז חומרי בניין להקמת מבני משק למתיישבים הראשונים מקרב העולים במגמה להקדים ולהעבירם להתיישבות חקלאית סמוך לבואם. ולפי המקובל אצל ראשוני המתיישבים, היו דואגים לבנות את בנייני המשק לפני בנייני המגורים לאנשים. לכן ריכזו כמויות גדולות של עצים ופחי אלומיניום ללולים ממקורות אשראי אצל ספקים בחוץ לארץ.

בעניין קליטת העליה נוצר מצב פרדוקסלי. ישוב בן 650 אלף נפש, שהשתחרר זה עתה מן המאבקים עם שלטונות המנדט הבריטי, מהתגוננות אמיצה בפני פורעים מקרב האוכלוסיה הערבית, ובאחרונה ממלחמת הגבורה להקמת המדינה, שתבעה קרבנות מרובים בנפש וברכוש — ישוב פצוע זה נדרש לקלוט בפרק זמן מוגבל כמיליון עולים מן הגולה הדוויה. לרשותו לא עמדו האמצעים הדרושים למשימה כבירה זאת. טבעי הדבר שלא הכל יכול היה להתנהל לפי תכנית ערוכה מראש ונדרשו הרבה אילתורים, כדי לנווט את הזרימה האדירה הזאת של עולים לאפיקים נכונים.

המעברה היתה אחד האילתורים הללו, והניחו שהיא תמלא תפקידה כהוראת שעה עד

אשר ישוך הגל או עד שיימצאו אמצעים טובים יותר. וחסרו אז לא רק אמצעים כספיים, אלא גם חומרי בניין. כיוון שהמלט מן הייצור בארץ היה מועט, היה הכרח להשלים את החסר על-ידי הבאת מלט מן החוץ. וכן כל חומר אחר שהיה דרוש לבניית הבתים. בעד כל אלה צריך היה לשלם במטבע חוץ שלא היה. הרעיון הזה של הקמת המעברות עלה, כאמור, כהוראת שעה – למצוא מהר אפשרויות מגורים לבני אדם, ולהביא לכך שגם תיפסק הישיבה הטפילית במחנות באפס מעשה ונוכל להתחיל להכניס את האנשים למעגל העבודה תוך כדי מיקוח לא קל עם הלשכות, כי העבודה לא היתה מצויה די הצורך גם לתושבים הוותיקים.

לשם כך השתמשו בשני החומרים שאגרה המחלקה להתיישבות של הסוכנות (פחי אלומיניום וקצת עץ שקיבלו מפּינלנד ומשוודיה). כך נולדו ה"פחון" וה"צריפון". ומשאולו החומרים הללו, השתמשו בקרעי האוהלים, ואת ה"יצירה" הזאת הכתירו בשם "בְּדוֹן". לימים, כשכבנו את השיכונים החפוזים קראו לבתים אלה בשם "בלוקון", משום שנכנו בעיקר מבלוקים. האירוניה היא שלכל סידורי המגורים המאולתרים והעלובים הללו ניתנו שמות חיבה כאלה, מבלי שהצליחו על-ידי כך לחבבם על יושביהם. אמנם הביאו גם קצת צריפים שוודיים ופיניים, מסודרים מכל הבחינות, אך אלה היו מעטים יחסית והתגלו כיקרים ביותר. גם הבלאי שלהם היה רב ומהיר מדי לשימוש אוכלוסיית העולים.

מאותם הנימוקים שאשכול העלה את רעיון המעברות, הוא גם הגה את הרעיון להביא את העולים ישר מן האניות אל נקודות ההתיישבות וליישבם. היה בכך הימור רב, אך התוצאה, למעט מקרים מעטים, היתה מבורכת. שני הרעיונות האלה נראו מוזרים קצת בשעתו, אבל עם הזמן התברר שהיתה בהם תשובה קולעת למצב. אמנם, לא היה הבדל בולט בין העולים שיועדו להצטרף לגוף התיישבותי כמושב לבין עולים אחרים, שבמקרה הביאו אותם למעברה כדי להיות פועלים עירוניים.

מחלקת הקליטה של הסוכנות קבעה את מדיניותה בשים לב למצבם העלוב ביותר של העולים, בעיקר הגלים הראשונים שהגיעו מארצות האסלאם. היו בקרבם הרבה מקרים סוציאליים ואף אסוציאליים, ולכן גרסה מחלקת הקליטה כי מוטב להושיבם ליד ישובים עירוניים קיימים ובדרך זאת יהיה אפשר להעמיס על הישוב המפותח את פתרון הבעיה הקשה; שכן לחלק מהם ימצאו אולי סדקים לחדור לחיי הכלכלה של המקום בדרכים שונות. בחלקו היה הדבר נכון, אבל בכמה מקרים גרם סידור זה להתמרדות של ישובים, שמצאו את עצמם פתאום בתוך סכך של בעיות סוציאליות מורכבות שלא היו מוכנים להם, ובשטח נוצרו קונפליקטים מרובים.

רעיון המעברה שייע במיוחד להגשים את האידיאה של פיזור האוכלוסיה והקמת ישובים חדשים על פני מרחב הארץ. בלעדי המעברה לא היתה שום אפשרות להושיב את העולים במקומות המרוחקים. במקומות אלה הוקמה המעברה במגמה ברורה לשמש גרעין לישוב העירוני החדש, והיתה בכך גם ההנחה שאנשי המעברה הם שיכנו את הישוב של עצמם וכך ימצאו גם את תעסוקתם הראשונה. העולים היו חסרי ידע אף בעבודה לא מקצועית, ומלאכת הבניין היתה זרה להם לחלוטין. כדי לגבור על מכשול זה העמיד משרד העבודה בעלי מקצוע כמדריכים לקבוצות עולים והם היו מלמדים אותם את מלאכת הבניין תוך כדי הקמת הבניינים. וברור שהבית שנבנה בתנאים אלה לא היה בית אידיאלי מבחינת הטיב, בגלל חוסר הנסיון של העולים-הבנאים, אף שבעלי המקצוע הדריכו אותם כהלכה.

גם השכונות שקמו בשלב הראשון — לא זו בלבד שקמו בחפזון, אלא הן נבנו ללא הכשרת קרקע מוקדמת עקב המחסור בכלים מכאניים. כמה מן השכונות קיבלו משום כך צורה קצת נוסח מארק שאגאל, עם בתים עולים ויורדים על פני השטח. העולים שהתיישבו בשכונות אלה היו נעדרי מושגים נכונים של תרבות דיוור, כי במקומותיהם חיו במצבים ובתנאים קשים למדי. חלקם באו מהרי האטלס, שם גרו במחילות, ואחרים מגטאות הערים בצפון־אפריקה שם חיו בתנאי תת־דיוור. ולכן ברוב המקרים, גם אם הקימו שכונה מוצלחת, היא הפכה מהר מאד למשהו ירוד.

הקמת המעברה נועדה, כאמור, לקידום בניין הישוב החדש, בהנחה שהעולים שהשתכנו במעברה הזמנית — חלקם יהיה עסוק בבניין הבתים של עצמם ואחר כך ישתלבו במקצוע זה גם כמקור תעסוקה בעתיד. חלק אחר של העולים היה עסוק בעבודות הנדרשות באיזור. טבעי הדבר שהקמת הישובים החדשים באזורי הפיתוח כוונה, בין השאר, לגושים חקלאיים, בהנחה שימצאו פרנסתם הראשונה בעבודה חקלאית ואולי ילמדו גם את מלאכת החקלאות ויהיו מועמדים טובים להתיישבות.

כשלעצמו היה איפוא רעיון המעברה רעיון בריא וטוב, אך הוא הסתאב עם הזמן. האוכלוסיה במעברות היתה בחלקה אדישה וחסרת זימה. למעברה הוכנסו אנשים ללא אבחנה. בין שבאו מרומניה ובין שבאו כשרידי מחנות ובין שבאו מן מארצות נחשלות. יוצאי אירופה היו להם קרובים בארץ או ידידים. אמנם ספק אם הידידים או הקרובים הללו הביאו את העולים אל ביתם, אבל הם נתנו להם עצות, ולאט־לאט התרוקנו המעברות מאנשים יוצאי אירופה ונשארו בהן בעיקר יוצאי ארצות האסלאם. אורגנו למענם עבודות בייעור וגם עבודות יזומות שונות. בישיבתם במעברה הם היו פטורים מתשלום מס כלשהו וכך, מתוך אדישות, התרגלו לכך שאחרים דואגים להם וחייבים לספק מחסורם. אף שחלק מהם השתרש בעבודה באיזור, לא הזדרזו במיוחד לצאת ממצב זה.

נתרכז שוב בנושא משרד העבודה ובגולדה. בדיעבד אפשר אולי לומר כי היו הרבה טעויות שיכלו להימנע מהן אילו הקפידו על דברים מסוימים מלכתחילה. למשל, העניין של הושבת קבוצות אתניות במקום אחד, או של ריכוז קבוצות בנות מוצא אתני שונה במקום אחד. ידוע שהדברים נעשו בחפזון ובלחץ כבד של נסיבות מעיקות. אבל הייתי רוצה לדעת כיצד משרד העבודה התמודד עם הבעיות הללו שצצו ועלו.

משרד העבודה פעל בעניין זה בתיאום עם מחלקת הקליטה ומחלקת ההתיישבות של הסוכנות. ואמנם היו ויכוחים קשים. משרד העבודה חלק לא פעם על מדיניות מחלקת הקליטה בשאלה היכן להושיב עולים. מחלקת הקליטה רצתה לתפוס אחיזה ככל האפשר ליד הערים הקיימות בהנחה, כפי שכבר הזכרתי, שיוכלו לחדור בדרכים שונות לתחומים של הכלכלה המקומית וגם יישענו על מחלקות סוציאליות ליד עיריות כמו תל־אביב, חיפה, רמת־גן. אבל העיריות מנעו זאת, לא נתנו להם דריסת רגל בתחומי הערים ודחקו את העולים לקצות העיר. היתה גם השאלה האם להושיב במקום אחד עולים ממוצא אתני מסוים, כלומר יוצאי מרוקו לחוד, יוצאי תורכיה לחוד וכיו"ב, או שמא לרכז במקום אחד יוצאי קבוצות אתניות שונות. במציאות נהגו גם בדרך הראשונה וגם בדרך השנייה. אבל המסקנה איננה חד־משמעית, כי הצלחות וכשלונות היו בשני המקרים... ואתן כדוגמה את עכו, שבה קבעו

את הכלל המעורב. יום אחד באתי עם גולדה לעכו לראות את המתהווה במקום והפגנה עצומה התארגנה לקראתנו. ראינו שאין לנו במה לעמוד מולה. בהפגנה השתתפו אנשים ממוצאים שונים, והם התחילו להתווכח ביניהם מה לדרוש מאתנו. עובדה זו הקלה עלינו מיד. זה היה מקרה אופייני לתופעה הזאת של הצורך בתרגום. במקרים אחרים היה המצב שונה, אבל בדרך כלל היו הרבה אילתורים בדרכי הטיפול בבעיה העדתית.

דיברנו על גולדה באחת הפעמים כעל "אידישע מאמע", ואני משערת שהיא היתה מבקרת במעברות ולבה היה נחמץ. היה לה בוודאי קשה לראות את תנאי החיים הקשים, אף שהיא ידעה שזה הפתרון האפשרי היחיד בתנאים הנתונים. אני זוכרת מילדותי את הסיפורים בעתונות על המעברות שהיו מוצפות בחורף במי גשם, על האנשים שהיו נאלצים לנטוש את האוהלים ועל המיטות שהיו שטות במים. אז, כשדיברנו על כך כילדים, ראינו בזה אפילו צד משעשע במידת מה, אבל היום, כשאני חושבת על כך כאדם בוגר, אני רואה את הצד הטראגי שבמצב הזה. אני מציינת זאת מתוך כוונה לעסוק בזווית הראיה של גולדה ובמעורבות שלה לאחד הרקע שנתת לנו על המעברות.

ברור שגולדה כאבה את המצב הזה, ובכלל היא כאבה את עניין העליה ואת מצבם האומלל של האנשים שהגיעו. היתה דעה שיש למנוע עליית המונים ללא הבחנת טיבם של העולים, כי הארץ לא תוכל לקלוט ולקיים בדחיסות כזאת גלים כל כך גדולים של עולים הנתונים במצב פיסי ונפשי כה ירוד, כשהאפשרויות הדלות של המדינה, שאך זה נולדה, מונעות ממנה לתת לבאים את המינימום האנושי הנדרש במצבם המיוחד.

כלומר, האם לדעתה היה צריך להגביל את מספר העולים, או להביא ארצה רק אנשים בריאים?

אני הייתי הטוען בפניה שיש לפקח על העליה, לאחר שנתקלתי בתמונות מזעזעות בביקורי בנמל חיפה ובשדה התעופה וראיתי איך היו מורידים אנשים באלונקות במצבים מעוררי חמלה. היו קהילות שרצו להיפטר מכל העומס הסוציאלי שרבץ עליהן; אספו כספים ושלחו את המסכנים הללו לארץ. כלומר, הגלים הראשונים של העליה מצפון אפריקה היו כאלה, ורק מאוחר יותר התחילו לבוא אנשים ומשפחות במצב תקין.

זאת אומרת שאתה היית טוען להגבלות ולאבחנה?

אני טענתי לגולדה שצריך למנוע תופעה זאת, שתתנקם, בסופו של דבר, בכל העליה כולה.

האם אפשר היה למנוע?

גם אנשי מחלקת הקליטה כרעו תחת המעמסה הזאת. לעומתם, היו אנשי מחלקת העליה של הסוכנות תפוסים במעין הלך רוח משיחי (ראשה ומרבית עובדיה נמנו עם אנשי המפד"ל), שהנהה הגיע הזמן שכל הנבואות מתקיימות וכל הפסוקים היפים יכולים להתגשם. הם היו העוסקים בארצות שונות בריכוז העליה ובהכוונתה, והם ראו שזאת הזדמנות המאפשרת

להם לקחת עולים מכל הבא ביד. כאמור, אנשי מחלקת הקליטה היו עצורים יותר, כי על כתפיהם היה מוטל העול הכבד.

אני ניסיתי לטעון בפני גולדה שחייבים להשפיע במוסד התיאום של הסוכנות והממשלה לשינוי, זמני לפחות, של מדיניות העומדים בראש מחלקת העליה של הסוכנות. הוכחתי לה שאם לא נפקח על העליה, לא נעצור כוח. במיוחד כשהישוב כה קטן והאמצעים שבידי הממשלה דלים, וגם האמצעים של הסוכנות היו מוגבלים למדי. דרשתי ממנה לעשות מעשה כדי לעצור את הגל הזה ולדאוג לכך שראשונה יבואו אנשים המסוגלים לעבוד וכך יוצר גם כוח נוסף לעמוד במשימה הקשה של קליטת העליה.

ואיך היא הגיבה?

גולדה הסכימה אתי, אבל הטילה ספק ביכולתה להתגבר על המצב הנתון והפנתה אותי אל בן-גוריון.

ומה היתה עמדת בן-גוריון?

בן-גוריון שמע אותי בהקשבה ואף הסכים לניתוח שלי, אך סירב להצטרף למסקנה שנבעה מן הניתוח הזה. הוא אמר שהוא רואה את הגל ההולך בחינת דור המדבר והוא איננו בונה עליהם אלא על ילדיהם, ועלינו להמתין בסבלנות להשתרשותו של הדור הצעיר, שיתחנך בארץ על ערכים אחרים לגמרי.

עוד שאלה קטנה לפני שאתה ממשיך בנושא זה. היום, ממרחק של זמן, נראים הדברים כאילו לא היה כל תכנון. נתנו לאנשים לבוא ואמרו: קודם כל שיבואו, ואחר כך נראה מה לעשות אתם. כל מי שמסתכל על התופעה הזאת היום, במבט לאחור, שואל את עצמו למה לא היה יותר תכנון. אילו היה תכנון, אולי היה אפשר למנוע כמה מן הדברים המכשילים הללו, כמו היקף כזה של מקרים סוציאליים ואנאלפאבטים, שהם בכיה לדורות. הלא עד היום אנו נושאים בתוצאות של מה שנעשה אז.

ההערכה שלך נכונה, לצערי. לא שלא היה תכנון, אלא שפעלו כוחות מנוגדים לכל שיקול רציונלי. כאן פעל לא רק התהליך הסטיכי של התעוררות העם לעלות ציונה, אלא פעלו כאן ידיים זריזות של מנגנון החפץ לספק "תוצרת" מכל הבא ביד ובכל מחיר. אנב, פעילות מתוכננת אינה משתלבת כל עיקר בסיטואציה של מהפכה. וימים אלה של עליה גורפת המונים — היו להם כל הסממנים של מהפכה באורח החיים של הארץ.

הפער התרבותי העמוק שהיה אז הלך והשתנה, אמנם, במרוצת הזמן, אבל הוא נהפך לפער חברתי חמור ומסוכן, והיום הוא ניכר גם בחיים הפוליטיים. הרי הדברים הללו קשורים. הייתי רוצה לדעת מה היתה דעתו של בן-גוריון, ואני מבינה שעמדתו היתה מאד דומיננטית.

הדילמה היתה: האם להמשיך ולפעול בחוסר הבחנה ולתת לגל ללכת או אף להוסיף לו תאוצה. כבר ציינתי את הפעלתנות של מחלקת העליה של הסוכנות, שבראשה עמדו אז

אנשים בני מינם של אלה היוצרים גם היום את הבעיות בתפיסתם המשיחית לגבי השטחים. הלהט המשיחי דירבן אותם אז לתגבר, בכל מחיר, את קצב העליה. אותם אנשים, ומאותה נקודת ראות, ראו לפנייהם משימה להביא במהירות עולים ארצה ללא שום הבחנה. דוגמה בולטת לכך היא העובדה הפנטסטית ששליחי מחלקת העליה מצאו באיזושהו מקום, בדרום איטליה, כפר איטלקי קטן שבו הכומר, בהשפעת חלומות שחלם, החליט ליהד את תושביו. אנשי מחלקת העליה נפלו על ה"מציאה" הזאת, ובתוך ים הצרות הגדול מיהרו להביא ארצה גם את ה"יהודים" הללו.

האיטלקים ?

כן, את האיטלקים הללו. לאושרנו הושיבו אותם בכפר עלמא שבגליל. אבל למרות היותם איכרים מלידה, רמתם התרבותית הירודה עיכבה לא מעט את התפתחותו של מושב זה. בדרום איטליה ישנם כפרים המצויים במצב חמור ביותר של דלות ושל בורות, והכומר שולט בהם שלטון מוחלט.

נחזור עכשיו אל בן-גוריון –

כאמור, באתי אל בן-גוריון ותיארתי לפניו את התמונה הקודרת כפי שנצטיירה לפני בשטח. טענתי כי מחובתו להתערב ולדאוג שתהיה הסכמה במוסד לתיאום של הסוכנות להפסיק מהלך דברים מסוכן זה. השתמשתי, אמנם, בביטוי "אבחנה", אך אוזנו קלטה עוד לפני זה את הביטוי האומלל "סלקציה", שמשם שרת ניסה באופן בלתי מוצלח לתקנה במלה "ברר", ובן-גוריון עיקמה ל"בררה"... אין לומר שהרתיעה המובנת מן המושג "סלקציה", ואף מן ה"ברר" של שרת, ואולי עצם אי-הנחת אצלו מעמדותיו האחרות של משרה שרת, קבעו במידת מה את עמדתו לגוף העניין. משסיימתי דברי, הוא אמר כי כל מה שסיפרתי מקובל עליו ואף הוא מודאג ממצב דברים זה, אך אין לנו ברירה וצריך לקבל את הדברים כמות שהם. וכמו דור המדבר בשעתו, שתם וגווע וילדיו כבשו את הארץ, כך יהיה גם הפעם. ויש להשלים עם המצב הנתון באורך רוח ולשאת במכאובים הכרוכים בכך.

ופה עלי לספר קוריוז. ב-1964 הייתי מנכ"ל 'כור', וביריד המזרח היה ביתן ההסתדרות וקטע ממנו היה מוקדש למפעלי 'כור'. בין יתר המוצגים, למען הרשים את המבקרים, היתה פינה של מפעל 'פיניקיה' מירושלים ובה עמד נער בן 15 – 16 וניפח זכוכית. כשעברתי בביתן עם בן-גוריון, כבואו לבקר ביריד, הוא נעמד ליד הנער, התבונן בו בסקרנות והתפעל מזריזותו בניפוח. גם הנער הבחין בהתעניינותו של בן-גוריון במעשה ידיו וטרח להבליט את תכונת כפיו, ולבסוף הושיט לבן-גוריון את יצירתו. ואז שאל אותו בן-גוריון – מניין אתה? הנער השיב – מירושלים. כן, אבל מניין באו הורייך – שאל שוב בן-גוריון. מאפגניסטן – השיב הנער. ואז פנה אלי בן-גוריון ואמר: "כלום זוכר אתה מה שהשיבותי לך, כשכאת אלי להתאונן על טיבה של העליה ב-1950? הילדים שלהם יעשו את המלאכה, והנה אתה רואה."

אם אנחנו חוזרים לנושא, הרי מה שהחמיר את המצב היה, אולי, דווקא הדאגה להרים את רמתם התרבותית של עולים אלה ותשומת הלב הרבה שהשתדלו להקדיש לחינוך הילדים בבית-הספר.

אין ספק שבנקודה זאת טמון שורש המשבר שפקד את הרוכד הזה שבחברה הישראלית המתהווה, משנוצר מצב שבוגרי בתי-הספר הללו קיבלו מושגים אחרים ושונים לגמרי מאלה של הוריהם. ואז, במקום להפנות את ביקורתם כלפי הוריהם ומשפחתם, הפנו את זעמם כלפי היד שעזרה להם להתרומם ולהתקדם.

אתה נגעת, לדעתי, בתמצית הבעיה. המאמצים שהשקיעו בתחום החינוך היו מודרכים על-ידי רצון גדול לזרז את ההשתלבות בחברה הישראלית, אבל המשגה הכבד שנלווה למאמצי החינוך היה שִׁנְתָנוּ להם להבין שהתרבות המזרחית נחותה מן התרבות המערבית.

ה"משגה" שאת מציינת היה, ללא ספק, משגה בתוצאה, אבל לא היה זה קו מנחה מלכתחילה.

אבל הרי זה היה חלק מן העניין, שבת-הספר וכל המערכת החינוכית בארץ היו בעלי חשיבה מערבית. הכניסו ילדים בעלי תרבות שונה ושברו להם את המושגים הבסיסיים שגדלו עליהם. והדברים אמורים במושג המשפחה, במעמדו של האב במשפחה, תוך די הנמכת ערכה של המסורת המזרחית שלהם. ופה היתה, לדעתי, השגיאה החמורה ביותר – כשאמרו להם להסתגל אלינו וחשבו, בטעות, שהם יעבירו את המסר הזה לבתים שלהם.

המפגש היה דרמטי מדי וחרिפותו הביכה את הילדים ובני הנוער בהיתקלם בהווי הישראלי, ולא-דווקא בבתי-הספר. ה"טעות" הזאת, אם אפשר לכנותה כך, לא התחילה עם קליטת העליה ההמונית הזאת בלבד. "טעות" זאת מלווה את כל גלי העליה וקליטתה מן היום הראשון שהתחילה עליה לארץ. כל העליות התנסו במשבר מעין זה, כשהקולטים ניסו "לחנך" את העולים ולהרכיב להם דמות חדשה, שונה מזו שהם הביאו אתם מן הגולה. הגדיל לעשות בשטח זה המורה העברי, שראה בכך שליחות לאומית – לנער מן הילדים את האבק הגלותי שדבק בהם. ומשנעשה הניסוי הזה על ילדים רכים ובני נוער – החריף האנטגוניזם עם הרגלי הבית והמשפחה קמה נגד כל זה.

אין לשכוח שגם עובדי מחלקת הקליטה ניסו, מצדם, "לעצב" מחדש את דמותו של העולה המבוגר, ביחוד את הנשים, כדי "לסגלן" לתנאי הארץ. קונפליקט זה החריף עוד יותר אצל בני הנוער עם שירותם בצבא, כשבמחזוריהם עוד טרם היו קצינים-מדריכים מבני עדות המזרח. וכידוע, הצבא מצדו טורח לטפח בטירון תכונות מסוימות כדי לעשותו חייל טוב. וכשכל זה מתחבר ביחד, לאחר שאנשים עשו קפיצת דרך על פני ימים ויבשות ומרחקי זמן ותקופות היסטוריות, אין פלא שההתמודדות הולידה קשיים ומתיחויות. אך אם לסכם מפגש זה עם העליה ההמונית מן המזרח, אין להיתפס לצדדים השליליים בלבד. החיוב הוא רב ועצום.

משברי גלויות נבנתה חברה; בניה הקימו ישובים והשתלבו בתהליכי עבודה מורכבים, כאילו היו מעורבים בהם מאז ומתמיד. בעצם, הערכתו של בן-גוריון מתגלה היום בכל חיותה. מן הראוי לציין, כי את כברת הדרך הארוכה ביותר עשו הנשים. וכדי לראות זאת, די להתבונן בשמות החדשניים שבנות העליה הזאת סיגלו לעצמן.

כאמור, גם בכל העלויות הקודמות נעשו מאמצים מצד הקולטים להביא את כולם למכנה משותף של דמות היהודי החדש במולדתו. זה היה קו מנחה בקליטת כל עליה חדשה, ולא ראו בכך התנשאות או זלזול בעולה החדש. אך ההבדל היה בכך, שבפגישה בין יוצאי ארצות שונות של אירופה, השוני לא היה כה מהותי כמו זה שנתגלה עם בוא העליה ההמונית מן המזרח, בני כל הגילים בצוותא. המפגשים בין יוצאי ארצות אירופה, עם כל המתחיות שהיו כרוכות בהרגלים שונים בין יוצאי ארצות שונות, יצרו אמנם משקע כלשהו לזמן-מה, שהיה מפרנס את ההומור ואת הבריחה על חשבון יוצאי ארץ זו או אחרת. אבל הפגישה עם יוצאי המזרח היתה נעדרת כל בדיחות-דעת, והצד הדרמטי והטראגי היה שליט. יחד עם זאת, שום עליה לפני עליה זאת לא קיבלה טיפול כה מסור ורב-צדדי, אם כי האמצעים שעמדו לרשות הקולטים היו מוגבלים ביותר. המיוחד במקרה האחרון היה שבגזירת הנסיבות קיבל הטיפול בעולים אופי פילנטרופי במקצת. בדרך כלל, אדם הנעזר על-ידי פילנטרופ איננו אוהב את הפילנטרופ. היד העוזרת היא גם היד השנואה, חרף העובדה שהיא עוזרת.

האם לאור הקשיים, שאין לתפוס את חומרתם במושגינו היום, היתה גולדה מוכנה לחזור ולהילחם על שינוי המדיניות של מחלקת העליה של הסוכנות?

גולדה היתה מוכנה כל הזמן להיאבק למען רעיון האבחנה. ומאוחר יותר הצלחתי, בזמתי, ובעידודה המלא של גולדה, להשפיע — אמנם לא באמצעות בן-גוריון — על שינוי כיוון לגבי הגל הגדול שהתחדש בעליה מצפון אפריקה. הסוכנות הקימה מחנה גדול ליד מרסיי, ובו רוכזו כ-30,000 עולים על משפחותיהם. ביקרתי באתו מחנה, שהתקיים תקופה לא קצרה. לא אוכל להגיד שלא שמחתי על כי הצלחתי להזיז חלק מן הקשיים שלנו בארץ לתחום צרפת, מבלי שהצרפתים חשו בסבלם.

בלי להזדקק לכרונולוגיה אמנה רק את מבצעי העליה העיקריים, שכל אחד מהם הביא עמו הרבה דאגות, אך גם לא מעט נחת רוח: הבאתם המהירה ארצה של מעפילי קפריסין; לאחר מכן, יהדות תימן ב"מרכב הקסמים"; והמבצע הדרמטי של הבאת גולת בבל באווירונים ישר ארצה. כל אלה נראו כנסים לא רק לבאים, אלא גם לנו. ובין אלה, המון ניצולי השואה ואלפי הילדים שעליית הנוער קלטה בדאגה אמהית, וכן גם גלים פזורים של עולים מכל קצווי תבל והסנוניות הראשונות אף מן הארצות השכנות, שהגיעו בדרכים שונות ומשונות. ביסוד היה בכך כדי לרומם את הנפש, לולא העול הכבד שהיה כרוך במבצעי הצלת אחים בצרה.

בתקופה זו שאנו מדברים בה — כמה עולים היו מגיעים מדי יום?

למעלה מאלף, מספר השווה לבאים היום בחודש, או אף עולה עליו.

ביום אחד?

כן, ביום אחד. ולא רק באניות באו, אלא התחילו להגיע גם באווירונים.

כמה זמן נמשך הגל הגדול הזה?

הגל הזה, במספרים אלה – אמנם בהפסקות כלשהן מפעם בפעם – נמשך שתיים-שלוש שנים רצופות.

של אלף עולים?

כן, וכזוה נמשך כמה שנים, היה זה החלק הקריטי ביותר במצב הנתון. אפשרויות דיור לא היו כל עיקר, זולת דירות נטושות והמבנים הקלים של מחנות הצבא הבריטי עד לראשית הקמת המעברות. כי אין לשכוח שבכל שנות מלחמת העולם השנייה לא נבנו בתים, וצפיפות הדיור בישוב היהודי הקיים היתה רבה משום כך.

וגל זה לא ירד אחר כך?

האירוניה היא שעם ירידה כלשהי בגל, התקדמה גם במקביל הבניה וכך היתה לכאורה הקלה פורתא.

כן, אבל אתה אומר שאלף עולים ביום הגיעו ב־1951 וב־1952 ואולי גם ב־1953!

עלי להעיר כי כל מה שאני מספר לך הוא מן הזכרון וללא הסתמכות על מקורות כתובים, ואני חייב להזהר בתאריכים. אני רק בטוח באותנטיות של התהליכים. אך עם צמצום כלשהו של הגל הוקל, אמנם, העומס, ולכאורה היה כבר אפשר להסתדר. ואולם להמונים שבאו קודם ל"הקלה" זו, ולא נמצאו להם עדיין פתרונות של ממש, לא היתה בכך נחמה, וגם העומס שרבץ על משרד העבודה ועל מחלקת הקליטה היה רב עדיין.

עם הבאים באניות ניתן היה איכשהו להסתדר, כי ידעו מתי האניה מגיעה והיה אפשר להתכונן. אבל עם האווירונים היה קשה יותר. לא פעם סיימנו את היום המפרך על הצלחותיו וכשלונותיו, וכשקמנו בבוקר שלמחרת נודע לנו שבלילה הגיעו שניים-שלושה אווירונים והביאו עוד כמה מאות אנשים.

האם הטיפול בבאים ממחנות העקורים שבגרמניה ובניצולי השואה היה שונה?

יוצאי מחנות העקורים היוו אמנם סוג שונה של עולים, ומעטים מהם באו כמשפחות. אבל חיי המחנה והתנאים הקשים ששררו במחנות חייבו גישה רגישה במיוחד אליהם.

הבה נחזור שוב לדון בענייני המעברה –

אם אני חוזר לנושא זה, עלי להדגיש כי מצד אחד היה יתרון בהקמתה, אבל המשך קיומה מעבר למתכונן הפך לאחת המכשלות הקשות ביותר. צריך להוסיף שהמעברה לא התחסלה בקצב הנכון לא רק משום שהיקף הבניה לא הדביק את הצרכים עקב מחסור באמצעים, אלא גם משום שהאנשים, בחלקם, לא התלהבו לעזוב את המעברה. התרגלו למצב הפאסיבי, שהכל מוכן ו"מסודר" על-ידי אחרים, אין תשלום בעד מים או מסים וכיו"ב התחייבויות אורחיות.

כשהתחילו לחסל מעברה והבניה הסמוכה נועדה ליושבי המעברה המסוימת, נקבע כלל

שעם פינוי המשפחה יש להרוס מיד את המבנה (הבדון או הצריפון). משנודע כלל זה, קרה שכמה שבועות לפני עזיבתם היו יושבי המעברות משכנים, תמורת תשלום, עולים אחרים או קרובים ממקום מרוחק יותר וישבו ביחד בצפיפות נוראה עד אשר הבית היה מוכן. תופעה זאת היתה אופיינית בעיקר למעברות הסמוכות ליושבים שבמרכז הארץ, ובדרך זאת "נקלטו" בהן שוב עולים שעזבו אזורים מרוחקים. זו הסיבה שמעברות אלה התחסלו ביתר אטיות מאלה שהוקמו ליד אתרים שנועדו להקמת ערי פיתוח. הללו התחסלו בקצב התקדמות הבניה. וכאמור, תהליך חיסול המעברות באזורים המאוכלסים התנהל בכבדות, ובהן בעיקר נוצרו הבעיות החמורות.

היו גם כאלה שניסו לתפוס חזקה על הקרקע ולהוכיח בכך שהם זכאים לפיצוי אם שוללים מהם את הקרקע שכביכול שייכת להם.

היו לא מעט מקרים שלא יכלו לבנות באותו מקום ולהוריד את המבנים הרעועים שנתפסו על-ידי עולים עקב התנגדות מצד בעלי החזקה, ותהליך הבניה המסודרת לעולים התעכב עד אשר "הסתדרו" עם הטוען לחזקה, ובמיוחד הכביד הדבר לגבי המשוכנים בדירות נטושות. מכשול נוסף שעייכב חיסול מהיר ככל האפשר של מעברות נגרם עקב עזיבתם המהירה של האלמנטים האירופיים וכן של המפותחים יותר מקרב יוצאי ארצות ערב. ההודים, למשל, לא נשארו זמן רב במעברות, כשם שהרומנים והפולנים עזבו אותן מהספיקו להתמצא קצת בתנאי הארץ. הבולגרים, דומני, כלל לא נכנסו לתוכן.

רגע, אני רוצה עוד לשאול אותך על העזיבה הגדולה מן המקומות המרוחקים.

הנהירה המאסיבית היתה לא רק מן המעברות המרוחקות אל אלה שבמרכז, אלא גם מעיירות הפיתוח המרוחקות. רוב עיירות הפיתוח התחילו, אמנם, במעברה והשיכון נבנה במקביל והאנשים הועברו למגורי קבע בהתאם לקצב הבניה. אבל מקורות קיום למשפחות לא נוצרו באותו הקצב והפרנסות היו דלות ולא מספיקות, כגון עבודות יזומות. ואז התחילה עזיבה. היה לי פעם חשבון, ואין אני יודע אם הוא נכון עכשיו, אבל בתקופה שעסקתי בניינים אלה במשרד העבודה עברו את קריית-שמונה כמה רבבות נפש.

נוצר כאן פרדוקס. הרי המעברות הוקמו מלכתחילה כפתרון זמני – ואני מדגישה את המלה זמני – ולמעשה מתארך הדבר מעבר לתכנון המקורי. אני בטוחה שאיש לא תיאר לעצמו שאנשים ישבו במעברות זמן רב ושהכל יתנהל כשורה. אני מבינה שבשלב כלשהו החליטו לזרז את חיסול המעברות ולהעביר את האנשים לשיכון של קבע. באיזה שלב היתה גולדה מעורבת בכל העניין הזה; והאם היא דחפה להחשת תהליך החיסול?

עלי להדגיש, כי ההחלטה על חיסול המעברות היתה חלק בלתי נפרד מן הרעיון להקימן. ואם הדבר לא התנהל כמקווה, הרי זה לא רק עקב המרחק בין הרצוי והמצוי, אלא בגלל יחסי הכוחות והשוני בתפיסה בין גולדה ואנשי הסוכנות. פה היה, בעצם, מאבק בין משרד העבודה לבין מחלקת העליה והקליטה בסוכנות. מחלקת הקליטה היתה לחוצה משני הצדדים. מצד אחד, אנשי העליה דחסו בלי הרף אנשים, ומצד שני ניסה משרד העבודה להגביל אותם לגבי המיקום להפניית האנשים. מגמת המשרד היתה להפנות אנשים ככל

האפשר אל מרחבי הארץ, ואילו אנשי הקליטה חשבו שמוטב לרכז עולים ליד הערים, במיוחד את האלמנטים הנחשלים, ומכאן נוצרו ואדי סאליב וריכוזי דלות במקומות אחרים. הכוחות לא היו שווים, ויתרונם של אנשי הסוכנות היה בזה שהם חלשו על המוני עולים ועל פיהם נקבעו לעתים העובדות. ומשהצליחו, עם גמר הבניין, להעביר יוצאי מעברה לשכונה מסודרת, או מסודרת במושגים של אז, היתה מחלקת הקליטה מאכלסת מחדש את המעברה שהתפתחה, משום שגלים נוספים של עולים גאו ללא הרף. במעברות מסוימות היו שניים-שלושה מחזוריים של עולים. ומכל מחזור נשאר משקע שלא זו, אפילו כשכבר חיסלו כמעט את כל המעברות. פה ושם נשארו כמה משפחות שבשום אופן אי אפשר היה לפנותן. יתר על כן, היה נסיון להוציא עולים מן המעברות ולהפנותם להתיישבות חקלאית. ברם, משהצליח נסיון זה לשחרר משפחות לא מעטות מחיי הניוון של שהיה ממושכת בהן, הודרו מנגנון מחלקת הקליטה של הסוכנות לנצל את המקומות שהתפנו כדי לאכלסן מחדש. ובה הכביד על תהליך הריקון ההדרגתי של המעברות ופגע קשות ביישום מדיניות זאת של משרד העבודה.

גולדה, על אף יחסיה הידידותיים עם גיורא יוספטל, ראש מחלקת הקליטה, הגיעה לא פעם למריבה קשה אתו על רקע חילוקי דעות אלה. אבל לא ניתן היה לבטל את העובדות העגומות שנוצרו, ובקושי ניתן היה לעכב יצירתן של חדשות. לאחר אחד הקונפליקטים הקשים, פעלה מחלקת הקליטה בתיאום מלא יותר עם משרד העבודה.

אגב, מצב דומה מצאתי בגיברלטר בקיץ 1956, כשהייתי שם בשליחות בענייני העליה מצפון אפריקה. בזמן המלחמה שיכנו שם אנשים במבנים צבאיים, ולאחריה בנו שיכונים מסוג יותר משובח משלנו, והיה קשה לפנות את האנשים ששוכנו ארעית במבנים הצבאיים. הם התרגלו לתנאים האלה, ולמרות הצפיפות ואי־הנוחות העדיפו מצב הפוטר אותם מכמה התחייבויות, שהרי בשיכון מסודר צריך כבר לנהוג כאזרח רגיל. מאותה סיבה גם חיסול המעברות אצלנו התנהל בעצלתיים.

אמנם, בכל שנה מאוחרת יותר ראו שחייבים לבנות דירות טובות ומרווחות יותר מן הדירות מן הטיפוס ההתחלתי. בפרט משהתחיל להתקדם ה"שיכון העממי" על דירותיו הטובות, היה הכרח לצמצם באופן ניכר את הפער בטיב הדירות בין שני סוגי המשתכנים. שיפור טיב הבניה והרחבת שטח הדירות חייבו הארכת תהליך הגמר, מה שעייכב לא פעם את חיסול המעברות.

האם היתה גולדה מעורבת בתהליך שיפור הדירות?

ברור שהיזומה לכך באה מצדה. היא הרבתה לבקר במעברות, וכל ביקור כזה הביא בעקבותיו זירווי תהליך הבניה, ושיפור הדירות והגדלתן היו פועל יוצא מביקוריה באתר הבניה עצמו. מדירה של 28 מ', בה החלו, עברו ל-36 מ', אחר כך ל-48 מ', אחר כך ל-56 מ', ובהמשך — לדירות רגילות. וכששיכנו משפחות גדולות בשיכונים של הדירות הצפופות, יודעים אנו למה הפך שיכון כזה עם הזמן.

מן הפרסומים אני יודעת, שגולדה ניהלה ויכוח בדבר המדרגות של הבתים הכפריים...

בעצם היה ויכוח גדול עם מהנדסי הסוכנות, שלידם נמסרו התכנון והביצוע של הבניה

בהתיישבות — הכוונה לבתי המגורים במושבי העולים. הוויכוח היה על טיב הבית ובשאלה אם חדרי השירותים יהיו בתוך הבניין או בחוץ. אנשי הסוכנות טענו שהעולים, כפי שהם באו, אינם יודעים לנצל יתרון זה, וגולדה שאלה ברוגזה אם הם מוכנים ליעץ עצות כאלה לעצמם או לקרוביהם. יום אחד באנו לישוב שהושיבו בו משפחות תימניות שבאו ב"מרבד הקסמים". נכנסים לדירה נקיה מאד, וגולדה, כמנהגה, דבר ראשון מציצה למטבח ואחר כך לחדרי השירותים. ומה רואים? בתוך האסלה נמצא סיר עם אוכל, כי זה שימש להם מעין מקרר. ואז טענו אנשי הסוכנות בתחושת נצחון: הלא אמרנו לכם!

פרט מעניין. כשהתחלנו, במקביל לבניית ה"שיכון העממי", לבנות גם שיכון ותיקים בהתיישבות ובקיבוצים וקבענו את גודל הדירה לפי חישוב שהשירותים יהיו בפנים, התייצב מאיר יערי לפני גולדה וטען שאנחנו הורסים את התודעה הקיבוצית. ואז טענה לעומתו גולדה בהתרגשות: מאיר, מאיר, מן הריצה הזאת לשירותים במרחק, בחורף, בגשם וברוח, באות כל ההצטננויות. ויערי ניסה להציל לפחות את המקלחת המשותפת הקיבוצית, שבה מתקיימות השיחות הפוליטיות ושם נוצרה התודעה החברתית של הקיבוץ. והנה אנו מכניסים מושגים של אגואיזם ושאיפה לנוחיות והצד החברתי נפגם, ועוד ארגומנטים כיו"ב. אבל גולדה הקשתה לבה ולא נעתרה גם בנקודה אחרונה זאת. אשר לשאלתך על טיב הבניה, עלי להשיב כי טיב הבניה היה ירוד גם משום שהבונים את הבתים בתקופה הראשונה היו עולים-מתלמדים תוך כדי הבניה עצמה. אם מישאו יציץ היום לבית-הכרם ויתבונן בדירות שנבנו בשנות העשרים המוקדמות על-ידי ראשוני הבנאים-המתלמדים מקרב העולים החלוצים, הוא ימצא כמעט אותו מצב, אלא אם תוקן בינתיים.

שר האוצר אז, לוי אשכול, ברצותו להחיש ולהרחיב את תהליך הבניה על בסיס האמצעים המוגבלים שברשותו, פיתוח תיאוריה על "הבית הצומח", שהמשתכן שלימו במרוצת הזמן ובניתיים הוא יקום בלי כמה אלמנטים מקובלים, כלומר בלי דלתות — פרט לדלת החיצונית, שמוכרחה להיות. אבל על הדלת בין חדר לחדר אפשר, לפי תיאוריה זו, לוותר בינתיים. ועוד ויתורים ממין זה. ואז התחילו לבנות בלי דלתות בפנים הדירה. יום אחד היה לי ויכוח קשה עם אשכול על טיב הבניה ועל התוצאות החברתיות החמורות שתביא עמה בניה כזאת, ואשכול חזר וטען את הטענות שלו על "כלי". משגמרנו את הוויכוח תוך חילוקי דעות בינינו, כינסתי את מהנדסי אגף השיכון ואמרתי להם, כי מעתה אנו מפסיקים לדאוג ל"קורת גג" לעולים ומתחילים לבנות דירות "נורמליות" ראויות למגורים. כלומר, בניה מסודרת ברמה דומה לרמת הדירות של השיכון העממי — שהסטנדרט שלהן היה גבוה — אבל מידותיהן תהיינה מצומצמות קצת עקב מגבלות תקציביות. אשכול הגיב על כך בהטלת מס על דלתות... ומאז קיים מס על דלת בבניין, נוסף למיסוי על אבזרי בניין אחרים, לרבות מלט.

שיפור טיב הבניה והקמת דירות מרווחות יותר, ובסטנדרט גבוה יותר, הביא לכך שהדירה תעלה יותר ביוקר. אמנם ה"יותר ביוקר" התבטא אז רק במאה וחמישים או מאתיים לירות על כל דירה, אבל הכפלת סכום צנוע זה באלפים ורכבות דירות שנבנו כל שנה הכבידה מאד על התקציב שהוקדש לשיכון עולים. אבל אגף השיכון התגבר על המכשלה הזאת, בהסכמתו השקטה של אשכול, תוך התעלמות מן ההגדרות התקציביות המיועדות לשנת תקציב נתונה, באופן שרצף הבניה לא הושפע מן המועדים הפורמליים של שנות התקציב ואף לא מסכומיהם. "פטנט" זה הבטיח לא רק בניה בלתי מופרעת, אלא גם קימוצים עקב הקדמת

הבניה, כי מדי שנה היו מחירי הבניה עולים בגלל האינפלציה. ובדרך זו איזנו את מחיר השיפורים בטיב הבניה.

מתי החל חיסול המעברות ומתי הוא הושלם?

חיסול אותן המעברות שהוקמו לקראת יסוד ערי הפיתוח התקיים כל הזמן ומספרן התמעט בהתמדה. התהליך הכולל של חיסול המעברות הושלם בימיו של נמיר כשר העבודה, כשגולדה עברה למשרד החוץ.

כלומר, אחרי שנת 1956?

בתקופתה של גולדה חוסלו למעלה משני שלישי המעברות, לרבות אלה שליד ישובי הפיתוח. אחרי 56 נשאר לנמיר לחסל כשלושים אחוז, בהן המעברות ה"קשות" שבחלק המאוכלס של הארץ.

כללית יש לומר, שהמגורים במבנים של מחנות הצבא הבריטי היו כרוכים בתקלות ובחוליים דומים לאלה שבמעברות. עצם העובדה שמצופפים אנשים רבים במקום אחד, שהחיים בו הופכים בהכרח לחיי מחנה — ואין זה מחנה צופים כל עיקר — והמתגוררים בו נעשים בהדרגה לגוף אמורפי, שהפרטיות של היחיד נעלמת והתא המשפחתי מאבד את יחודו — בתנאים כאלה אין פלא שהחיים מפסידים חיש מהר את אופיים התקין. ואולם אם נוסף על כך, דוחסים יחד אנשים זרים זה לזה וממוצאים שונים לפי זימון מקרי של בואם ארצה, טבעי הדבר שעם הזמן ייווצרו גילויים שליליים לרוב.

אך אם לסכם את הפרק הזה, שאפשר ללא ספק לכנותו הירוואי, וכה הוא היה בראש ובראשונה לעולים עצמם, כשכל יום הביא לארץ אלף עולים נוסף על האלף של אתמול, וכך יום אחר יום ושבוע אחר שבוע, טבעי הדבר שפתרונות מאולתרים מן הסוג של המעברה היה להם הגיון בריא כשלעצמם. ומה שהיה הכרחי, ואולי טוב ומועיל מהיבט אחד, התגלה כשגוי מנקודת ראות אחרת. גם ברפואה אנו נתקלים לעתים בתופעה, שריפוי חולי אחד יש והוא מזיק למכאוב אחר אצל אותו חולה עצמו.

אין ספק שהביאור שלך, לאחר מעשה, מתקבל על הדעת, אבל...

אבל אני מצדיק את הקמת המעברות לפני המעשה ולא רק אחריו. לדעתי, המעברה מילאה תפקיד חיובי, למרות התוצאה השלילית במרוצת הזמן. היא מילאה תפקיד פרודוקטיבי והצילה את האנשים בכך שחדלו לשבת באפס מעשה ולאכול מידה של הסוכנות, והוחש תהליך כניסתם לחיי עבודה. גם העסקתם, בכורח המציאות, בעבודות יזומות קירב אותם להרגלי עבודה רגילים. ולאט לאט כל מלאכת הפיתוח בארץ, לרבות פיתוח התעשייה, נעשתה בכוחם של העולים הללו. עם הזמן הם נהפכו לכוח העבודה הממשי בארץ, ובכל תחומי החיים בולטת נוכחותם. בהתעלם מן הפרימיטיביות של חלק מן העליה הזאת, הרי מרביתם של העולים הללו התגלו כאנשים בעלי תושיה ויכולת.

טוב, אבל זה לא קשור למעברות דווקא!

אבל מרביתם עשו ימים רבים במעברות. מתברר שהתיאוריה של בן-גוריון מתקיימת לא רק בכנים שלהם, אלא שגם חלק מן האבות התגלה כאלמנט שאפשר לבנות עליו. העליה השלישית עשתה את ההתחלה של המאמץ לבניין הארץ מתוך מוטיבציה עילאה ורוח חלוצית מודרכת על-ידי אידיאות. ואילו למשפחות המטופלות הללו מן העליה ההמונית לא היה מושג מאותן האידיאות, אך הם מילאו אותו תפקיד שמילאו קודמיהם.

★★★

מה היתה גישה של הממשלה בעניין פיזור האוכלוסיה?

עם הקמת הממשלה לאחר הבחירות הראשונות לכנסת העמיד דוד בן-גוריון בפניה שתי נקודות מוקד, כקו מנחה וכאתגר לפעילותה — את פיזור האוכלוסיה ואת מיזוג הגלויות. משהוטל על גולדה לכהן כשרת העבודה, ראתה עצמה מצווה להירתם בכל כוחה להגשמת שתי משימות גורליות אלה.

כמה שבועות לאחר שובה ממוסקבה, משקבעה לעצמה סדר עדיפויות בעבודתה, ביקשה ממני לזמן פגישה עם האדריכל אריה שרון, שעמד בראש מינהל התכנון שבמשרד העבודה עוד בימי בנטוב, כדי לבחון את ההצעות שהמינהל הכין להקמתם של ישובים עירוניים בשטחים הריקים והמרוחקים בצפונה ובדרומה של הארץ. משגולל שרון את התכנית הכוללת שהכינו אדריכלי המינהל על מיקומם של כשלושים ישובים עירוניים נוספים, בהם חידושם של כמה ערים נטושות כבאר-שבע, אשקלון ובית-שאן, וכן חיזוקן של ערים כצפת וטבריה — ראתה גולדה אתגר לעצמה לנסות להתמודד עם משימה מלהיבה זאת, המוסיפה טעם ועניין לתפקידה כשרת העבודה. היא ראתה אפשרות ואף חובה לנסות ולנווט חלק מן הגל האדיר של העליה לכיוון זה.

כמנצחת על פעולות המשרד, לא הסתפקה גולדה בשמיעת דיווחים מפי העושים בתפקידים שונים בשטח, אלא רצתה להיות בעצמה שותפה בשיקולים, וכן בלבטים הראשונים לקראת כל מעשה והכרעה בעלי ערך. לא היה זה ביטוי לחוסר אמון — אדרבא, היא סמכה על עוזריה במידה שאין למעלה הימנה — אלא רצתה להיות אף היא בין העושים ממש ולחוש בראשוניות של יצירת "יש מאין". כשהייתי מדווח לה על ממצאי או רשמי משיטוט במקום מן המקומות המיועדים להקמת ישוב חדש, היתה מתרעמת לעתים על שלא "לקחת" אותה לשם. הביאורים על הקשיים הכרוכים בהליכה ברגל בין סלעים או חולות במקומות עזובים לא שכנעו אותה והיא עמדה בתקופה על "זכותה" לסייר אף היא בהם. היא הרבתה לסייר בהם לשם קביעת האיתור המדוייק — והיו מקומות שהיה צורך להלך בהם לא פעם אחת בלבד ולשוטט באיזור עד לקביעה סופית של האתר כמתאים. היא גם לא ויתרה על ביקורה עם ראשית הבניה, במהלך הבניה, וכמובן בתהליכי הסיום והאיכלוס.

גולדה היתה מרבה לבקר במעברות שהוקמו לשם קליטת המשפחות הראשונות המיועדות להיות הבונות את הישוב — על בתי המגורים, בתי-הספר, מוסדות הציבור והכבישים הראשונים. היא היתה משוחחת ומעודדת אותם לעמוד בקשיים הכרוכים בהתיישבות באיזור שומם. היא היתה שותפה בכל השיקולים בתחום הפיסי והכלכלי של בניין ישוב חדש, וכאמור לא הסתפקה בשמיעת דיווחים על התקדמות המלאכה. היא פשוט רצתה לחוש טעמו של המעשה בשלבי התהוותו.

האם גולדה העדיפה מקום מסויים על פני מקום אחר?

לא. התעניינותה היתה מלאה בכולם, בחינת "כולם היו בני". אך טבעי הדבר שישוּב אשר הוקם באיזור של נוף יפה הרנין יותר את לבה, ואילו ישוב שהוקם באיזור שומם ובלב המדבר עורר בה יותר דאגה ותשומת לב. מובן שהיא הבחינה באופי התפקיד שישוּב מסויים היה צריך למלא באיזור. האם הוא רק ישוב לעצמו, או שעליו למלא יעוד מסויים לגבי איזור נרחב ובעל חשיבות כמו, למשל, באר-שבע.

היה ברור מלכתחילה שבאר-שבע עשויה להיות עיר גדולה?

לא היה ברור כלל שהיא עשויה להיות עיר גדולה, אך היה ברור למדי שהיא צריכה להיות עיר מרכזית, מעין עיר מחוז למרחב הגדול של הנגב. ובתור שכזאת היא חייבת להיות גדולה. אך כלל לא היה ברור, שעל אף המאמצים שהושקעו בה היא אכן תצמח כה מהר למימד הזה של 120,000 תושבים כפי שהיא היום.

האם היה קו ספציפי שאפשר לצינו כהתעניינות מיוחדת של גולדה בקידומה של באר-שבע?

קשה לי לציין משהו בולט, זולת העובדה שבנסיעותינו המשותפות על פני מרחבי הארץ היתה חזרת מפעם בפעם לשוחח על באר-שבע, וכן את העובדה שהרבתה לבקר בה בשלבי פיתוחה של העיר.

יום אחד יעצתי לה לבקש מהנהלת "סולל בונה" להפנות לבאר-שבע את אחד מחשובי מנהלי העבודה, את דוד טוביהו, כדי שירכז בה צוות עוזרים למלאכת הבניה. משנתמלאה בקשתה וטוביהו נטל על עצמו את המשימה, הוא החל להיחשב בעיניה כאחד מעוזריה הקרובים לניצוח על בינוי העיר והאיזור הרחב מטעם משרד העבודה. (אותו זמן לא נמצאו קופצים רבים להתרחק מעבר לרחובות לביצוע עבודות פיתוח).

טוביהו, מצדו, הרגיש מחויבות כלפיה והחל רואה עצמו כמי שהוטל עליו לבנות עיר חשובה. במיוחד גילה טוביהו יחס ער לענייני חינוך בעיר המתהווה, עוד בטרם הגיע למעמד של ראש העיר. בנקודה זאת מצא אצל גולדה אהדה מיוחדת, ועד מהרה נבנתה בבאר-שבע, בשלבי התפתחותה המוקדמים, רשת טובה ומפותחת של מוסדות חינוך, לרבות חינוך תיכון ומקצועי. התנאי היחיד שהמשרד הציג במחיר תמיכתו במהלך מזורו זה שלו היה כי כל כוחות ההוראה יעתיקו את מקום מגוריהם לבאר-שבע, וזה נתן דחיפה להתהוות חברה מתוקנת בעיר החדשה וקידם עיר זאת על פני ישובי פיתוח אחרים.

כשביקרתי יום אחד אצל טוביהו בעיריית באר-שבע, כשהיה כבר ראש-העיר, העלה בפני רעיון של הקמת אוניברסיטה — עוד בטרם סיים מחזור ראשון של בוגרי בית הספר התיכון! במבט ראשון נראתה לי המחשבה כאילו היא באה בטרם זמנה, אך בדרך מבאר-שבע למשרד בירושלים מצאתי שיש הגיון להקדים ולעסוק בהנחת יסוד לאוניברסיטה בעיר זאת שתשמש גם איזור נרחב בנגב. אותו זמן החליטה מחלקת המדידות שבמשרד העבודה להקים בית-ספר גבוה למודדים. היה אז מחסור במודדים מוסמכים שיקדמו את המדידות לצורך רישום הקרקעות, ובמיוחד בנגב. נאחזתי איפוא ברעיונו של טוביהו ואמרתי להעתיק מוסד

זה לבאר־שבע. אנשי מחלקת המדידות לא התלהבו למחשבה זאת, והפלוגתא הובאה להכרעה בפני גולדה. למותר לציין שגולדה קיבלה מחשבה זאת בהתלהבות. וכדי להבטיח רמה נאותה ללימודים הללו, סיכמנו בינינו לבקש מנשיא הטכניון בחיפה את חסותו למוסד הצעיר הזה.

בברכתה של גולדה נסעתי לחיפה אל ידידי יעקב דורי, שהיה אז נשיא הטכניון, והסברתי לו את המחשבה. אך הרעיון לא מצא הד בלבו, על אף שאותו זמן לא היתה בטכניון מחלקה לגיאודזיה. חשתי שהוא חושש לסייע בהקמת מוסד מתחרה ולכן סירב להצעה. משחזרתי לדווח לגולדה על כשלוני, היא ניחמה אותי באמרה כי יתכן שבכשלון זה טמונה ברכה, ובמקום מוסד־לימודים החוסה בצל אחרים, תקום ברכות הימים בבאר־שבע אוניברסיטה של ממש. כדי להפיח חיים בסברה דמיונית זאת, הוזמן משה סורוקה אל גולדה כדי להבטיח לו את עזרת המשרד במחשבתו להקים בית־חולים כרמה אוניברסיטאית בבאר־שבע עוד בטרם היתה שם אוניברסיטה. בו במקום הקציב משרד העבודה את הסכום הדרוש להקמת בניין בית־ספר לאחיות (אף הוא בטרם נבנה בית־החולים), וקופת־חולים ניגשה לבנות את בית־החולים בשכנות למקום שיעדנו לבית־הספר הגבוה למודדים.

נסעתי אל טוביהו ואיתרנו עמו סופית שטח נרחב הדרוש לאוניברסיטה, הצמוד לשטח של בית־החולים, וסיכמנו בינינו שהוא, כראש העיר, ישמור על השטח הנרחב הזה מכל משמר ולא יאפשר לייעד אותו לשום מטרה אחרת.

ואמנם, לא חלפו שנים רבות ורעיונו של טוביהו החל להתגשם בעזרתו האמיצה של פנחס ספיר, שר האוצר הדינמי של אז, וקמה בבאר־שבע אוניברסיטה מצויינת, ולידה בית־החולים האוניברסיטאי על־שם משה סורוקה. דברי הנחמה של גולדה על כשלוני עם הטכניון התגשמו במלואם.

פנחס ספיר טרח לשחרר למען האוניברסיטה המתהווה את גוש הבניינים של "היאס", והללו שימשו לה כקמפוס התחלתי. הוא גם דאג, בדרכים האופייניות לו, לאפשר את הקמתו ההדרגתית של מכלול המבנים הנדרש לפעולתה התקינה של האוניברסיטה, בכלל זה גם הדאגה למעונות הסטודנטים. יעדם המקורי של בנייני "היאס" היה לשמש אכסניה נוחה למדענים, מהנדסים ומומחים למיניהם, שהוטל עליהם לתור ולהתחקות אחר מחצבים במרחבי הנגב, לאתרם ולבחון דרכים לניצולם הכלכלי.

חברת "היאס" קמה בארצות הברית בשלהי העשור הראשון של המאה שלנו, במגמה לסייע לגלי ההגירה ההמונית של יהודי מזרח אירופה לאמריקה לפני מלחמת העולם הראשונה ואף לאחריה. אך היא לא גילתה כל עניין בגל הצנוע שפנה לעליה ארצה. ההתעוררות שקמה בעולם היהודי עם קום המדינה הוציאה את אנשי "היאס" מאדישותם כלפי ארץ־ישראל, והם הקימו את ההוסטל המשוכלל הזה בבאר־שבע כמחווה של אהדה למדינת ישראל.

כאן ראוי להדגיש כי פנחס ספיר, עוד כשר המסחר והתעשייה, השתתף עם משרד העבודה בקידום הרעיון של ערי הפיתוח, ולא פעם כיתת רגליו באיתור מקומו של ישוב פיתוח זה או אחר. כמעט כל מפעלי התעשייה בערים אלה באו להן מיזמתו הברוכה ומתמיכתו האמיצה בהתפתחותם. בזה תרם ספיר את התרומה הנכבדה ביותר לראשית התפתחות החיים הכלכליים בערי הפיתוח. מפעלים אלה עזרו להתהוות רקמה בריאה של חיי חברה תקינים.